

Lokalna Grupa Działania
Ziemi Siedleckiej

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU NA LATA 2023-2027

Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I	CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO	3
ROZDZIAŁ II	CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ WDRAŻANIEM LSR	13
ROZDZIAŁ III	PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR	16
ROZDZIAŁ IV	ANALIZ POTRZEB I POTENCJAŁU LSR	22
ROZDZIAŁ V	SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA	32
ROZDZIAŁ VI	CELE I WSKAŹNIKI	38
ROZDZIAŁ VII	SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU.....	44
ROZDZIAŁ VIII	PLAN DZIAŁANIA	53
ROZDZIAŁ IX	PLAN FINANSOWY LSR	53
ROZDZIAŁ X	MONITORING I EWALUACJA	55
	WYKAZ WYKORZYSTANEJ LITERATURY	61
	ZAŁĄCZNIKI DO LSR	63
	Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia.....	63
	Formularz 2: Plan działania	65
	Formularz 3: Budżet LSR	69
	Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR	70

Rozdział I Charakterystyka partnerstwa lokalnego

I.1 Nazwa i podstawowe informacje dotyczące LGD Ziemi Siedleckiej

Nazwa: Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej (zwana dalej LGD Ziemi Siedleckiej)

Data wpisu do KRS: 21.10.2013 r.; Nr KRS: 0000481573

Forma prawna: LGD Ziemi Siedleckiej jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym stowarzyszeniem osób fizycznych i prawnych, o celach niezarobkowych, działającym jako Lokalna Grupa Działania. Podstawą funkcjonowania jest Statut wraz z ustawą z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2020 r. poz. 2261). Wszelkie działania prowadzone przez LGD są zgodne ze Statutem, tj. z niego wynikają i nie są z nim sprzeczne. Pozostałe podstawy prawne wynikają z następujących przepisów:

- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz. Urz. UE L 347 z 20.12.2013, z późn. zm.),
- Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizyjowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021, str. 159-706).

W zakresie przepisów krajowych działalność LGD Ziemi Siedleckiej opiera się w szczególności na ustawie z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2022 r. poz. 943; z 2023 r. poz. 412), zwanej dalej „ustawą RLKS”; ustawie z dnia 8 kwietnia 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. z 2023 r. poz. 412), a także innych aktach prawnych dotyczących Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność oraz działalności LGD.

LGD Ziemi Siedleckiej działa na terenie województwa mazowieckiego na większości terenu powiatu siedleckiego, tj. na obszarze obejmującym gminy: Domanice, Kotuń, Mokobody, Mordy, Siedlce, Skórzec, Suchożebry, Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn. LGD Ziemi Siedleckiej posiada siedzibę oraz biuro na terenie objętym LSR w miejscowości Wiśniew (ul. Siedlecka 13, 08-112 Wiśniew).

I.2 Opis procesu tworzenia partnerstwa uwzględniający dotychczasowe doświadczenia LGD Ziemi Siedleckiej

Dnia 5 czerwca 2013 r. w Zbuczynie odbyło się spotkanie założycielskie LGD Ziemi Siedleckiej. Wówczas był to wyraźny sygnał, że większość gmin z terenu powiatu siedleckiego, skupionych dotąd w innej, znacznie większej LGD, zamierza utworzyć lokalne partnerstwo w „układzie powiatowym” oraz na poważnie przygotowują się do nowego okresu programowania Unii Europejskiej 2014-2020. Zarejestrowanie LGD Ziemi Siedleckiej w Krajowym Rejestrze Sądowym nastąpiło 21 października 2013 r. W 2014 roku deklaracje członkowskie złożyły kolejno następujące samorządy gmin: Zbuczyn, Wiśniew, Skórzec, Wodynie, Mokobody, Suchożebry, Mordy, Domanice, Kotuń, a w 2015 roku gmina Siedlce oraz Powiat Siedlecki. Równoległe do LGD ZS przystępowały organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa oraz mieszkańcy obszaru. W ten sposób LGD stało się silną organizacją pozarządową, którą tworzy 69 członków, reprezentujących sektor publiczny, podmioty gospodarcze, organizacje pozarządowe i tzw. „zwykli” mieszkańcy. Proces powstania LSR na lata 2016-2020 został rozpoczęty w lutym 2015 roku i tworzony był w sposób partycypacyjny. W konsultacjach społecznych udział wzięło 1548 osób. W dniu 28 grudnia 2015 roku Walne Zebranie Członków LGD Ziemi Siedleckiej uchwaliło LSR na lata 2016-2020, która wraz

z wnioskiem została złożona w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Mazowieckiego. LSR LGD Ziemi Siedleckiej zdobyła 10 miejsce w konkursie na wybór LSR Województwa Mazowieckiego. Konsekwencją tego było podpisanie z w/w urzędem umowy ramowej. Umowa ramowa została podpisana 17 maja 2016 roku.

I.3 Ogólny opis struktury LGD Ziemi Siedleckiej

Obecnie LGD Ziemi Siedleckiej składa się z 69 członków reprezentujących grupy interesów sektorów: publicznego, gospodarczego oraz społecznego. Przez grupę interesu należy rozumieć grupę jednostek połączonych więzami wspólnych interesów lub korzyści publicznych, gospodarczych albo społecznych. Jednocześnie zasada ta nie stoi w sprzeczności z możliwością jednoczesnego reprezentowania grup interesu innych niż grupy interesu sektorów. W celu prawidłowego przyporządkowania członków do grup interesu przyjęto metodę kolejnych wykluczeń, tzn. jeśli istniały przesłanki potwierdzające, iż członek jest reprezentantem grupy interesu sektora publicznego, to nie był traktowany jako przedstawiciel innych grup. Jeżeli natomiast takich przesłanek nie stwierdzono, badane było kolejno potwierdzenie reprezentacji grupy interesu sektora gospodarczego. Jeżeli nie wystąpiły przesłanki w tym zakresie – członek był uznawany jako reprezentant grupy interesu sektora społecznego. Do innych grup interesów dana osoba była zaliczana poprzez weryfikację rzeczywistego statusu członka tj. na podstawie dokumentu, który jednoznacznie i bez wątpliwości potwierdza przynależność do danej grupy interesu. Weryfikacja przynależności członka do grupy interesu odbywa się na podstawie informacji (deklaracji), która podlega sprawdzeniu przez Biuro LGD. Jest ona składana zgodnie ze stanem faktycznym oraz bez zatajania informacji objętych tym dokumentem. Lista członków jest publikowana na stronie internetowej LGD oraz dostępna w biurze. Grupa interesu sektora publicznego liczy 11 członków. Składają się na niego przedstawiciele każdej członkowskiej gminy i powiatu. Grupa interesu sektora gospodarczego reprezentowana jest przez 14 osób, prowadzących różnego rodzaju przedsiębiorstwa na terenie LGD Ziemi Siedleckiej, stanowią one 20% wszystkich członków. Grupa interesu sektora społecznego reprezentowana jest przez 44 członków, działających w kołach gospodyń wiejskich, ochotniczych strażach pożarnych, klubach sportowych, organizacjach turystycznych, stowarzyszeniach. Grupa ta reprezentowana jest także przez osoby fizyczne - mieszkańców Obszaru LGD Ziemi Siedleckiej. 63% wszystkich członków to grupa interesu sektora społecznego. Taka struktura członków LGD jest wyrazem reprezentatywności lokalnej społeczności oraz warunkuje podjęcie szerokiej gamy działań w kierunku rozwoju Obszaru LGD Ziemi Siedleckiej, zarówno w sferze gospodarczej, kulturalnej czy edukacyjnej, przy jednoczesnym angażowaniu się w ochronę środowiska naturalnego, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, ale i kultywowanie tradycji. Wśród członków znajdują się podmioty reprezentujące inne niż grupy interesu sektów. Działają one na rzecz osób niepełnosprawnych, na rzecz aktywizacji kobiet, zajmują się zagospodarowaniem czasu wolnego dzieci i młodzieży, prowadzą zajęcia sportowe, itp. Żadna z grup nie stanowi jednak grupy dominującej. Szczegółowe informacje o strukturze członkowskiej LGD Ziemi Siedleckiej w poniższej tabeli.

Tabela nr 1. Struktura LGD Ziemi Siedleckiej

Lp.	Gmina	Grupa interesu sektora społecznego	Grupa interesu sektora gospodarczego	Grupa interesu sektora publicznego
1.	Domanice	3	1	1
2.	Kotuń	3	1	1
3.	Mokobody	3	1	1
4.	Mordy	2	1	1
5.	Siedlce	5	1	1
6.	Skórzec	5	1	1
7.	Suchożebry	5	1	1
8.	Wiśniew	5	2	1
9.	Wodynie	4	2	1
10.	Zbuczyn	6	3	1

11.	Inni członkowie	3	0	1
RAZEM		44	14	11

Zródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów rekrutacyjnych

Strukturę organizacyjną LGD Ziemi Siedleckiej reguluje Statut i właściwe przepisy. Funkcjonują w niej cztery organy: **Walne Zebranie Członków, Zarząd, Rada, Komisja Rewizyjna oraz Biuro. Zakres kompetencji poszczególnych organów został opisany w Statucie LGD Ziemi Siedleckiej.** W składzie organów, tj. w Radzie i Zarządzie znalazły się osoby młode w wieku do 25 roku życia i seniorzy. Rekomendacje w tym zakresie zostały zawarte w Statucie (§19, ust. 1, § 21 ust. 5). Dodatkowo w składzie Rady mamy przedstawiciela lokalnej OSP oraz sołtysa. Doświadczenie w realizacji LSR potwierdza, że współpraca różnych środowisk i grup interesów jest kluczowa dla skutecznego wdrożenia jej założeń. Dlatego od samego początku działalności LGD Ziemi Siedleckiej obowiązuje otwarta polityka przyjmowania nowych członków, zapewniająca swobodny i niedyskryminujący dostęp do członkostwa. Procedury dotyczące rozszerzania i zmiany składu członków zostały określone w przepisach § 11 Statutu. Członkostwo w LGD Ziemi Siedleckiej można uzyskać na podstawie uchwały Zarządu Stowarzyszenia, po złożeniu deklaracji o przystąpieniu do LGD. Nie ma żadnych dodatkowych ograniczeń dotyczących członkostwa. Członkami LGD są osoby fizyczne i osoby prawne zamieszkujące lub mające siedzibę na obszarze jednej z gmin objętych LSR. Tym niemniej, mając na uwadze cele i charakter działalności LGD umożliwiamy również współpracę z podmiotami nieposiadającymi osobowości prawnej. Wśród Członków LGD Ziemi Siedleckiej znajdują się także osoby narażone na wykluczenie z życia społecznego. Zostały one oznaczone na etapie diagnozy obszaru objętego LSR. Przedstawiona propozycja wynikała z PS dla WPR na lata 2023-2027 i była poprzedzona szeregiem badań, analiz i zaakceptowana przez KE. Mieszkańcy, którzy brali udział w spotkaniach i badaniach ankietowych wskazali, że wsparciem powinni być również objęci seniorzy (osoby, które ukończyły 60 rok życia), ludzie młodzi (osoby do 25 roku życia) oraz do osoby w niekorzystnej sytuacji, tj.: osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, kobiety, rolnicy z małych gospodarstw lub osoby poszukujące zatrudnienia np. mieszkańcy osiedli po-PGR. Katalog został uznany za adekwatny do obszaru LSR oraz wyzwań, z jakimi mierzymy się po pandemii oraz w następstwie gospodarczych konsekwencji kryzysu w Ukrainie. Metody komunikacji z nimi zostały opisane są w Planie Komunikacji. Inkluzywność przejawia się również zapewnieniem kadencyjności organów LGD, tj. Rady, Zarządu i Komisji Rewizyjnej. Kadencja trwa 3 lata. Ponadto zgodnie z §16 ust. 2 Statutu, nie można być jednocześnie członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej oraz Rady. Kadencyjność organów LGD Ziemi Siedleckiej ma kilka istotnych funkcji. Przede wszystkim zapewnia zmianę władzy i umożliwia rotację osób odpowiedzialnych za podejmowanie decyzji oraz zarządzanie. Jest to istotne dla demokratycznego funkcjonowania organizacji, eliminując ryzyko skumulowania władzy w rękach jednej osoby lub grupy oraz umożliwiając większej liczbie członków uczestniczenie w procesie podejmowania decyzji. Dodatkowo, umożliwia wprowadzanie nowych perspektyw i pomysłów w zarządzaniu. Nowi członkowie na stanowiskach przynoszą różne perspektywy i doświadczenia, co ułatwia wprowadzanie innowacji i adaptację do zmieniających się okoliczności. Aby pogłębić współpracę i zaangażowanie członków LGD Ziemi Siedleckiej, będą organizowane regularne spotkania członków, uwzględniane będą ich opinie i decyzje, a także zachęceni będą do dzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Ponadto, LGD będzie wspierać rozwój umiejętności i kompetencji członków. Należy podkreślić, iż struktura funkcjonowania LGD Ziemi Siedleckiej jest tak skonstruowana aby zapewnić jak najczęstsze korzystanie z możliwości kolegialnego podejmowania decyzji co zostało udokumentowane w §12, §13, §18 Statutu. Potwierdzeniem powyższego jest m.in. powołanie specjalnych grup tematycznych: ds. LSR, Zarządu oraz Walnego, co pomoże w skupieniu się na konkretnych zagadnieniach.

I.4 Informacja o składzie organu decyzyjnego LGD Ziemi Siedleckiej

Organem decyzyjnym LGD Ziemi Siedleckiej odpowiedzialnym za wybór operacji do finansowania w ramach LSR, jest Rada. Jest ona organem powołanym przez Walne Zebranie Członków spośród wszystkich członków. Jej prace

precyzuje Regulamin Rady. Wyboru Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego dokonuje spośród swego grona. Członek Rady nie może być równocześnie członkiem Komisji Rewizyjnej, Zarządu lub pracownikiem Biura Stowarzyszenia LGD Ziemi Siedleckiej o czym mówią §16 ust.2, §21 ust. 2 Statutu. Członkowie Rady będący osobami fizycznymi uczestniczą w jej pracach, w tym biorą udział w głosowaniu nad jej uchwałami, osobiście, a członkowie będący osobami prawnymi – przez organ uprawniony do reprezentowania tej osoby prawnej albo pełnomocnika umocowanego do uczestniczenia w pracach Rady. Udzielenie dalszego pełnomocnictwa do uczestniczenia w pracach Rady jest niedopuszczalne. Decyzje Rady są podejmowane w drodze konsensusu bez wskazywania roli decydującej jakiegokolwiek grupie interesów. Zgodnie z art. 31 ust. 2 lit. b ww. rozporządzenia 2021/1060, w skład Rady wchodzi przedstawiciele publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno-gospodarczych i w których żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. W celu prawidłowego przyporządkowania członków Rady do grup interesu sektorów stosuje się opisaną powyżej metodę kolejnych wykluczeń. Do innych grupy interesów dana osoba jest zaliczana poprzez weryfikację rzeczywistego statusu członka Rady, tj. na podstawie dokumentu, który jednoznacznie i bez wątpliwości potwierdza przynależność do danej grupy interesu. Podstawowym narzędziem weryfikacji przynależności członków Rady do grupy interesów jest informacja (oświadczenie) w postaci Rejestru interesów / deklaracji bezstronności, która podlega weryfikacji w biurze LGD Ziemi Siedleckiej. Obowiązkiem Członka Rady jest wypełnienie Rejestru interesów / deklaracji bezstronności zgodnie ze stanem faktycznym oraz bez zatajania informacji objętych tym dokumentem, co umożliwia identyfikację charakteru powiązań Członków Rady z Wnioskodawcami. Za złożenie deklaracji niezgodnych ze stanem faktycznym lub świadomego zatajenie informacji objętych Rejestrem interesów, Członek może zostać wykluczony ze składu Rady. Rada LGD Ziemi Siedleckiej składa się z 11 osób. Członkowie Rady reprezentują trzy kluczowe grupy interesów:

- sektora publicznego: 4 osoby (36,36 % całego składu Rady),
- sektora społecznego: 3 osoby (27,27 % całego składu Rady),
- sektora gospodarczego: 4 osoby (36,36 % całego składu Rady).

W składzie Rady znajduje się osoba w wieku do 25 roku życia. W Regulaminie Rady znajdują się zapisy, które mają zagwarantować bezstronność oceny operacji oraz zasady wyłączenia członka organu decyzyjnego od udziału w dokonywaniu wyboru operacji w razie, gdy mógłby wystąpić nawet potencjalny konflikt interesów, np. członek Rady ubiega się o przyznanie pomocy będącej przedmiotem posiedzenia, w którym uczestniczy lub w przypadku stwierdzenia, iż operacja, która będzie podlegać ocenie została złożona przez osobę lub podmiot, z którym Członek Rady pozostaje w zależności rodzinnej lub z tytułu zwierzchnictwa lub podległości zawodowej. W celu profesjonalnej realizacji zadań LGD Ziemi Siedleckiej oraz podnoszenia wiedzy i kompetencji członków organu decyzyjnego przygotowany został również Plan szkoleń pracowników biura LGD Ziemi Siedleckiej oraz Członków organu decyzyjnego (dalej: Plan szkoleń). Będzie on corocznie aktualizowany w oparciu o zgłoszone przez przedstawicieli organu decyzyjnego zapotrzebowania na szkolenia lub wyniki kontroli lub zakres przekazywanych przez podmiot wdrażający zastrzeżeń w zakresie oceny wyboru operacji.

I.5 Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania

Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji oraz ustalenie kwoty wsparcia. Decyzje Rady, a w szczególności decyzje w sprawach związanych z oceną i wyborem operacji, podejmowane są w formie uchwały, podejmowaną zwykłą większością głosów (każdy członek Rady dysponuje jednym głosem). Tryb głosowania określa *Regulamin Rady i Procedury wyboru i oceny operacji*. Niezbędnym warunkiem dla prawidłowości przeprowadzenia procesu decyzyjnego jest przedstawicielstwo każdej z grup interesu (społecznego, gospodarczego i publicznego). W procesie decyzyjnym stosowane są rozwiązania regulujące:

- **bezstronność** – żadna grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji – narzędziem weryfikującym parytety podczas wyboru operacji będzie deklaracja bezstronności wykluczająca z wyboru i oceny wniosków osoby powiązane z wnioskodawcami oraz rejestr interesów służący wykluczeniu z oceny przedstawicieli grup interesów mogących znacząco oraz negatywnie wpływać na decyzje Rady

(weryfikacja członków Rady odbywa się każdorazowo zgodnie z przyjętymi procedurami wyboru operacji, w zależności od rodzaju ogłoszonego konkursu;

- **jawność** – procedury wyboru, protokoły z posiedzeń Rady, listy operacji zgodnych z LSR oraz wybranych, a także rejestr interesów członków Rady są udostępniane do publicznej wiadomości;
- sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu/odwołania;
- wybór operacji na podstawie przyjętych kryteriów, w tym pozwalających uniknąć rozbieżności w ocenie.

W codziennym funkcjonowaniu wdrożono skuteczne mechanizmy zarządzania, które gwarantują zdolność do realizacji LSR. Zaliczamy do nich: potencjał partnerstwa, wynikający z synergii i wzajemnego wsparcia, które powstaje, gdy różne podmioty łączą swoje zasoby, umiejętności i cele aby osiągnąć wspólne rezultaty (szerszy opis znajduje się w rozdziale I.8 Partnerstwo wewnętrzne (wśród członków LGD), skuteczną komunikację (opartą nie tylko na informowaniu, ale również na udzielaniu doradztwa przez pracowników Biura LGD, organizowaniu szkoleń i warsztatów, ułatwianiu kontaktów z innymi partnerami, co pomaga w budowaniu zaufania i mobilizowaniu lokalnej społeczności do udziału w procesie rozwoju), wybór operacji wraz z określeniem lokalnych kryteriów wyboru, co odzwierciedla Rozdział VII niniejszej LSR, posiadanie Planu działania opartego na lokalnych potrzebach i potencjałach, co odzwierciedla Rozdział VIII niniejszej LSR, skuteczny Plan finansowy, zapewniający odpowiednie wykorzystanie środków, co odzwierciedla Rozdział IX niniejszej LSR, monitorowanie postępów i ewaluację realizacji LSR - pozwalające na ocenę, czy cele są osiągalne, czy podejmowane działania są skuteczne, a alokowane środki są wykorzystywane efektywnie, co odzwierciedla Rozdział X niniejszej LSR.

I.6 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD, z podaniem sposobu ich uchwalania i aktualizacji oraz opisem głównych kwestii, które będą w nich zawarte

Głównymi dokumentami regulującymi funkcjonowanie LGD Ziemi Siedleckiej są: Statut, Regulamin Rady oraz Regulamin Pracy Biura.

Statut LGD Ziemi Siedleckiej:

Statut reguluje najważniejsze kwestie przewidziane w ustawie z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach: nazwę stowarzyszenia, teren działania i siedzibę stowarzyszenia, cele i sposoby ich realizacji, sposób nabywania i utraty członkostwa, przyczyny utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków, a także wskazuje władze stowarzyszenia, tryb dokonywania ich wyboru, uzupełniania składu oraz ich kompetencje, sposób reprezentowania stowarzyszenia oraz zaciągania zobowiązań majątkowych, a także warunki ważności jego uchwał, sposób uzyskiwania środków finansowych oraz ustanawiania składek członkowskich, zasady dokonywania zmian statutu oraz sposób rozwiązania się stowarzyszenia. Statut jest uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków LGD Ziemi Siedleckiej.

Regulamin Rady LGD Ziemi Siedleckiej:

Rada LGD Ziemi Siedleckiej powoływana jest przez Walne Zebranie Członków. Dokument Regulaminu Rady zawiera przede wszystkim: kompetencje Rady, zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny), zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego, zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego. Regulamin jest uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków LGD ZS.

Regulamin Biura LGD Ziemi Siedleckiej – określa zasady funkcjonowania Biura, w tym: uprawnienia kierownika biura, strukturę organizacyjną biura, podział zadań (oraz metody pomiaru) w zakresie doradztwa, animacji lokalnej i współpracy. Regulamin Biura jest uchwalany i aktualizowany przez Zarząd LGD Ziemi Siedleckiej.

Oprócz podstawowych dokumentów wewnętrznych, funkcjonowanie LGD Ziemi Siedleckiej regulują także:

- **Zasady rekrutacji i zatrudniania pracowników oraz zasady zlecania zadań LGD Ziemi Siedleckiej**, regulujący: zasady zatrudniania pracowników (w tym zasady naboru i weryfikacji dokumentów oraz protokołowania i ogłaszania informacji o wynikach naboru), a także zasady zlecania zadań w formach innych niż stosunek pracy.

- **Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu w LGD Ziemi Siedleckiej**, zawierająca m.in. ocenę realizacji LSR oraz funkcjonowania LGD Ziemi Siedleckiej (opis zawiera Rozdział X LSR).

- **Polityka bezpieczeństwa danych osobowych LGD Ziemi Siedleckiej**, regulująca zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD Ziemi Siedleckiej, a także zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych. Tym samym Regulamin Biura LGD Ziemi Siedleckiej oraz dokumenty niższego rzędu określają szczegółowo podział zadań pomiędzy poszczególne organy LGD Ziemi Siedleckiej i pracowników biura, a także zapewniają adekwatność wymagań przypisanych poszczególnym stanowiskom do przewidzianych obowiązków. Wyznaczono także zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy, a także przewidziano metody ich pomiaru.

- **Polityka rachunkowości LGD Ziemi Siedleckiej**, opisuje zasady finansowe, według których prowadzone są księgi rachunkowe w stowarzyszeniu. Dokumenty te uchwalane i aktualizowane są przez Zarząd LGD ZS.

I.7 Doświadczenie LGD Ziemi Siedleckiej

Od 2016 roku LGD Ziemi Siedleckiej wdraża Strategię Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2016-2023, na którą pozyskała ponad 11 mln złotych ze środków PROW 2014-2020. W ramach wdrażania LSR Kierowanej przez Społeczność na lata 2016-2023 LGD Ziemi Siedleckiej realizuje następujące cele:

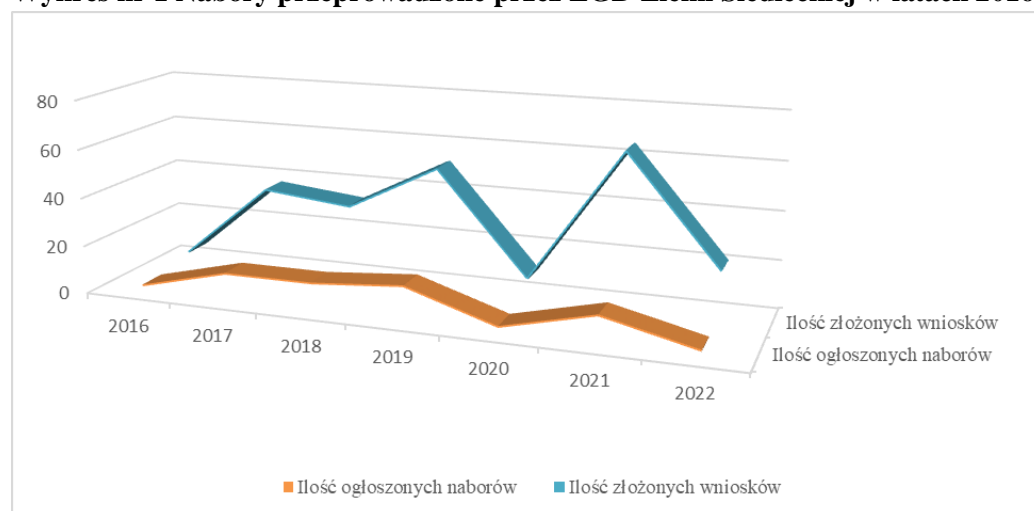
Cel główny I: Wzmocnienie kapitału społecznego oraz zachowanie dziedzictwa lokalnego;

Cel główny II: Rozwój lokalnej przedsiębiorczości oraz wzrost zatrudnienia;

Cel główny III: Zwiększenie atrakcyjności turystycznej obszaru LGD ZS oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców.

W okresie wdrażania LSR ZS, na chwilę tworzenia niniejszej strategii przeprowadzonych zostało 53 nabory, w których łącznie złożono 224 wnioski. W terminie do 13.03.2023 roku 152 Beneficjentów podpisało umowy z Samorządem Województwa Mazowieckiego, na łączną kwotę 2 784 828,75 euro. Środki zostały wypłacone 138 Beneficjentom, w wysokości 2 345 198,14 euro, co w przełożeniu na środki zakontraktowane w ramach podziałania 19.2 (2 803 000 euro) daje realizację na poziomie 83,67 %.

Wykres nr 1 Nabory przeprowadzone przez LGD Ziemi Siedleckiej w latach 2016-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentów aplikacyjnych.

LGD Ziemi Siedleckiej posiada także doświadczenie w realizacji projektów w ramach podziałania 19.3 Przygotowywanie i realizacja działań w zakresie współpracy z lokalną grupą działania w PROW 2014-2020. Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 2. Projekty w ramach podziałania 19.3, zrealizowane przez LGD Ziemi Siedleckiej w latach 2016-2022

Nazwa Projektu współpracy	Piękno Doliny Liwca
<p>Syntetyczny opis projektu współpracy</p>	<p>LGD Ziemi Siedleckiej zrealizowała w partnerstwie z LGD „Bądźmy RAZEM” projekt współpracy ”Piękno Doliny Liwca”. Celem projektu było promowanie rzeki Liwiec, która przepływa przez obszar działania obydwu LGD. W ramach projektu po stronie LGD Ziemi Siedleckiej zostało stworzone Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego. Centrum swoją siedzibę miało w Wiśniewie, tuż obok siedziby biura LGD Ziemi Siedleckiej. W projekcie przeprowadzono szereg działań promocyjnych, kulturalnych i społecznych, w tym m.in. międzynarodowy plener malarski, nakręcenie filmu promującego obszar czy stworzenie strony internetowej promującej walory turystyczne obszaru LGD Ziemi Siedleckiej, na której można podziwiać powstałe w ramach projektu spacerzy 3D czy zdjęcia panoramiczne 360°. Innowacją w projekcie były dwie mobilne Budki Nietelefoniczne, które w trakcie trwania projektu, jak i po pełni funkcję mobilnego punktu informacji turystycznej.</p>
Nazwa projektu współpracy	Wspólnie-Aktywnie-Lokalnie-Kulinarnie
<p>Syntetyczny opis projektu współpracy</p>	<p>LGD Ziemi Siedleckiej zrealizowała w partnerstwie z Białkopodlaską Grupą Działania, Stowarzyszeniem Perły Mazowsza – Lokalna Grupa Działania oraz Deutschland Leader-Regionalmanagement Dubener Heide/LAG Dubener Heide Sachsen projekt współpracy „Wspólnie-Aktywnie-Lokalnie-Kulinarnie”. W ramach projektu na terenie działania LGD Ziemi Siedleckiej zostało zaprojektowane i oznakowane 800 km szlaków rowerowych oraz 10 km szlaku Nordic Walking (szlak wokół Krainy Nocy i Dni, gm. Wodynie), umieszczono 110 tablic drewnianych, spełniających funkcję tablic informacyjnych (zawierające również informację o aktywnej turystyce LGD Ziemi Siedleckiej) oraz 10 tablic metalowych, na których została umieszczona mapa ze wszystkimi szlakami oraz informacja jak korzystać z oznakowanych szlaków, została stworzona mapa w wersji papierowej, gadżety promujące projekt oraz aplikacja mobilna, działająca online i offline, zawierająca oznakowane szlaki oraz przydatne dla turystów informację np. o lokalnych zabytkach. Szlaki zostały oznakowane w innowacyjny sposób - metodą belgijską (numeryczną).</p>
Nazwa projektu współpracy	Promocja regionów poprzez aktywną turystykę, o akronimie PREPATUR
<p>Syntetyczny opis projektu współpracy</p>	<p>LGD Ziemi Siedleckiej zrealizowała w partnerstwie z LGD “Wrzosowa Kraina”, LGD “Okno Południowej Wielkopolski” oraz Stowarzyszeniem Kraina Szlaków Turystycznych - Lokalna Grupa Działania projekt współpracy „Promocja regionów poprzez aktywną turystykę, o akronimie PREPATUR”. W ramach projektu LGD ZS zrealizowało m.in.: utworzonych zostało 10 questów pt: „Questowe Wyprawy Odkrywców”, wydrukowano 10 000 ulotek questowych; utworzonych zostało 81 skrytek geocachingowych w terenie, w skrytkach geocachingowych umieszczono m.in. 1000 szt. Polish Wood Geocoin; zorganizowanych zostało 3 szkolenia, w których łącznie wzięło udział 70 osób; zorganizowano 3 wydarzenia/imprezy promocyjne.</p>

Źródło: Opracowanie własne

**LGD Ziemi Siedleckiej posiada bogate doświadczenie w realizacji zadań ze środków publicznych:
PROJEKT „PARTNERSTWA LOKALNE” – ro 2016**

Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej, jako Partner Wiodący, wspólnie z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Wodyniach (Partner nr 1) oraz Restauracją „Zaścianek Polski” (Partner nr 2) w okresie 01.05.2016 – 31.12.2016 zrealizowała projekt pt. „Partnerstwa lokalne”, dofinansowany ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Głównymi celami projektu były: rozwój kompetencji i umiejętności liderów lokalnych społeczności z obszaru funkcjonowania LGD Ziemi Siedleckiej, aktywizacja i zwiększenie aktywności organizacji pozarządowych, rozwój współpracy wewnątrzsektorowej (pomiędzy sektorem publicznym, gospodarczym i społecznym) oraz współpracy międzysektorowej. Wielkim sukcesem było powołanie **Młodzieżowej Rady Gminy Wiśniew**. W ramach projektu został zorganizowany konkurs pt.: „Ambasador Zmian Ziemi Siedleckiej”. Nagrodzono lokalnych liderów, którzy codzienną pracą przyczyniają się do pozytywnych zmian na terenie działania LGD Ziemi Siedleckiej.

PROJEKT „PARTNERSTWA LOKALNE NA RZECZ RODZINY” – 2017 r.

Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej wspólnie z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Wodyniach (Partner nr 1) oraz Restauracją „Zaścianek Polski” (Partner nr 2) w okresie 01.05.2017 – 31.12.2017 zrealizowała projekt pt. „Partnerstwa lokalne na rzecz rodziny” dofinansowany ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich. Głównym celem projektu był rozwój infrastruktury obywatelskiej na terenie 10 gmin województwa mazowieckiego, zwanych Obszarem, poprzez animowanie i prowadzenie współpracy na poziomie lokalnym i regionalnym, wzrost profesjonalizacji co najmniej 30 organizacji pozarządowych oraz rozwój kompetencji liderów lokalnych (co najmniej 120 osób) z trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Nowością, która się sprawdziła, było przekazanie środków na działania samym społecznościom, tzw. „bonów społecznych”, o łącznej wartości ponad 10 tys. zł.

PROJEKT „NOCE I DNIE” ŁĄCZĄ GMINY I POKOLENIA – 2018 r.

Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej wspólnie z Firmą Dworskie Smaki Sp. z o.o. (Partner nr 1) oraz z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Wodyniach (Partner nr 2) w okresie 17.04.2018 – 31.10.2018 realizowała projekt pt. „Noce i dnie” łączą gminy i pokolenia, dofinansowany ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego. Projekt miał na celu przełamywanie barier w dostępie do kultury oraz integrację międzypokoleniową na terenie obszaru LGD Ziemi Siedleckiej (LGD), poprzez realizację działań związanych z filmem „Noce i dnie”. Działania projektowe: Mural „NOCE I DNIE”, Warsztaty kulinarne „NOCE I DNIE”, Piknik „NOCE I DNIE”, Rajd rowerowy szlakiem „Bogumiła i Barbary”.

PROJEKT „WSPÓŁPRACA MIĘDZYSEKTOROWA, JAKO PODSTAWA POZNANIA INNOWACJI W ROLNICTWIE” – 2018 r.

Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Ośrodek Kultury i Aktywności Lokalnej w Krzesku zrealizowała operację, której celem było powstanie nieformalnej grupy, składającej się z wybranych rolników, przedsiębiorców skupiających się wokół szeroko rozumianego rolnictwa oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych, która wspólnie uczestniczyła w szkoleniach, wyjeździe studyjnym oraz konferencji. Operacja współfinansowana była ze środków Unii Europejskiej w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w ramach działania 5: Poszukiwanie partnerów KSOW do współpracy w ramach działania „Współpraca”, o którym mowa w art. 3 ust.1 pkt. 13 ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW w ramach PROW na lata 2014-2020 oraz ułatwianie tej współpracy.

LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA ZIEMI SIEDLECKIEJ, JAKO AMBASADOR FIO MAZOWSZE LOKALNIE

Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej jest od 2014 r. ambasadorem Programu FIO Mazowsze Lokalnie. LGD pomaga w przygotowaniu wniosków, rozliczeniu projektów oraz użycza osobowości prawnej grupom nieformalnym. Więcej informacji nt. Programu FIO-Mazowsze Lokalnie na stronie www.mazowszelokalnie.pl. Dzięki zaangażowaniu w tego typu projektu LGD ZS stała się bardziej rozpoznawalna wśród lokalnych społeczności z terenu działania LGD.

PROJEKT “AKTYWNI SENIORZY ZIEMI SIEDLECKIEJ” – 2020 r.

W ramach zadania odbyły się m. in.: spotkania sieciujące i międzypokoleniowe, warsztaty poetyckie, zajęcia teatralne. Wszystko to dedykowane osobom 55+. Ze względu na COVID-19, część działań została przeniesiona do sieci. W ramach zadania przeprowadzono warsztaty poetyckie, które ćwiczą myślenie, skojarzenia, uwalniają kreatywne, indywidualne pojmowanie świata, uczą opisywać swoje uczucia czy pragnienia. Zwieńczeniem działania było wydanie bezpłatnego almanachu „Na skrzydłach poezji” oraz wydawnictwo "Diagnoza identyfikująca zasoby, potrzeby i problemy osób 55+ z obszaru LGD Ziemi Siedleckiej". Zadanie dofinansowano ze środków budżetu Województwa Mazowieckiego.

PROJEKT “AKTYWNI SENIORZY ZIEMI SIEDLECKIEJ 2” – 2021 r.

Zadanie było realizowane w okresie 01.06.2021-30.11.2021 i skierowane było głównie do seniorów powyżej 55. roku życia z 10 gmin z obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej. W ramach zadania odbyły się m.in.: warsztaty teatralne, zajęcia z nowych technologii/nowych mediów cyfrowych, spotkania z cyklu „Seniorzy żądni wiedzy”, I Konwent Seniorów. Zadanie sfinansowane ze środków z budżetu Województwa Mazowieckiego.

PROJEKT „WSPARCIE KGW DZIAŁAJĄCYCH NA OBSZARZE LGD ZIEMI SIEDLECKIEJ”- 2021 r.

Projekt skierowany do kół gospodyń wiejskich oraz lokalnych społeczności. Celem zadania była aktywizacja i rozwój kobiet oraz społeczności w środowisku wiejskim na Mazowszu, w szczególności na terenie dziesięciu gmin powiatu siedleckiego, tj.: gminy Domanice, Kotuń, Siedlce, Mokobody, Mordy, Skórzec, Suchożebry, Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn. Zakupiony sprzęt, który był nieodpłatnie użyczany kołom gospodyń wiejskich oraz lokalnym społecznościom przyczynił się do wzrostu sprawności ich działania oraz zwiększył liczbę organizowanych przedsięwzięć społecznych. Zadanie dofinansowane ze środków z budżetu Województwa Mazowieckiego.

Wykorzystanie potencjału partnerstwa do przygotowania i wdrażania LSR na lata 2023-2027

Jednym z najważniejszych celów działania LGD Ziemi Siedleckiej jest rozwijanie i wzmacnianie kapitału społecznego obszaru objętego naszym programem. Dążymy do budowania więzi opartych na wspólnej tożsamości, tradycji i kulturze, aby umocnić lokalną społeczność. Dzięki wykorzystaniu potencjału kulturowego i turystycznego, mieszkańcy podejmują oddolne inicjatywy, które bezpośrednio odpowiadają na zgłaszane potrzeby. Te działania przyczyniają się do wzmocnienia lokalnej tożsamości i tworzenia silnych więzi społecznych. Jednak nabycie zdolności do wdrażania oddolnego podejścia Leader wymaga czasu, umiejętności szybkiej adaptacji do zmian oraz budowy formalnych i nieformalnych narzędzi współpracy i niestandardowych metod komunikacji. Podczas konsultacji z lokalną społecznością i grupami interesów zidentyfikowanymi na obszarze naszej działalności, wyrażono chęć kontynuowania wcześniej podejmowanych działań, które będą służyć integracji, rozwojowi kultury i ochronie lokalnego dziedzictwa. Mieszkańcy również zwrócili uwagę na potrzebę wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, takich jak osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie, bezrobotni, seniorzy i osoby młode. Dokładna analiza oczekiwań mieszkańców pozwoliła nam sformułować cele naszej działalności, które najlepiej odpowiadają na potrzeby rozwojowe tego obszaru. Dlatego będziemy wykorzystywać dostępne aktywizujące mechanizmy, które zdobyliśmy w poprzednich edycjach programowych, aby były bardziej dostępne i adekwatne do oczekiwań beneficjentów i grup docelowych. Aby zapewnić skuteczną realizację wszystkich działań, polegamy na wsparciu naszego kompetentnego personelu LGD Ziemi Siedleckiej oraz odpowiednich zasobach. Biuro LGD odgrywa kluczową rolę w naszym efektywnym funkcjonowaniu. Każdy pracownik biura ma wiedzę i umiejętności w zakresie opracowywania, aktualizacji i wdrażania dokumentów strategicznych, w tym programu Leader. Nasz personel zdobywa wymagane kompetencje zarówno podczas teoretycznych szkoleń, jak i poprzez zaangażowanie w realizację działań LGD. Regulamin Pracy Biura określa wymagane umiejętności na poszczególnych stanowiskach. Nasi pracownicy nie tylko przygotowują dokumentację konkursową, przeprowadzają nabory wniosków, wspierają Radę w procesie weryfikacji i oceny wniosków, zawierają umowy, rozliczają projekty, monitorują i oceniają, ale także udzielają nieodpłatnego doradztwa. Ponadto, realizują Plan szkoleń, Plan komunikacji, własne projekty oraz wspierają prace Zarządu i organizację Walnych Zebrań Członków. Działania naszego Biura są bardzo wysoko oceniane przez ankietowanych respondentów oraz wnioskodawców. Doceniono naszą organizację pracy, kompetencje, fachowe umiejętności oraz pozytywne podejście i zaangażowanie. LGD

Ziemi Siedleckiej posiada stałe biuro, otwarte przez 5 dni w tygodniu, wyposażone w niezbędny sprzęt, a także profesjonalną stronę internetową i profile w mediach społecznościowych. Biuro mieści się w miejscowości Wiśniew przy Siedleckiej 13. W podejmowanych działaniach istotne wsparcie zapewniają również Członkowie Zarządu i innych organów LGD Ziemi Siedleckiej, którzy wykorzystują swoją wiedzę i doświadczenie zawodowe do realizacji programu Leader. Ich umiejętność realizacji projektów i aplikowania o wsparcie przekłada się bezpośrednio na zdobywanie umiejętności przez LGD. Jako lokalni liderzy, stanowią również doskonały przykład do naśladowania, motywując mieszkańców do podejmowania oddolnych inicjatyw. Nasze umiejętności są również wynikiem udziału w szkoleniach, warsztatach, wizytach studyjnych i innych formach podnoszenia kwalifikacji, w których uczestniczyli pracownicy Biura LGD Ziemi Siedleckiej, Członkowie Zarządu oraz Rady. W latach 2016-2022 zorganizowaliśmy 31 szkoleń, w tym 20 dla Rady, Pracowników Biura oraz Zarządu LGD Ziemi Siedleckiej. Niewątpliwie silną stroną i potencjałem LGD Ziemi Siedleckiej jest nasze bogate doświadczenie we współpracy z innymi podmiotami. LGD Ziemi Siedleckiej jest członkiem Mazowieckiej Regionalnej Organizacji Turystycznej, Lokalnej Organizacji Turystycznej „Wielki Gościniec Litewski” oraz Federacji Organizacji Pozarządowych Wschodnie Mazowsze. Stowarzyszenie jest także partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Wszystkie nasze działania nie miałyby sensu, ani nie znalazłyby uznania, gdyby nie siła partnerstwa, które budujemy od ponad dekady. Nasza otwartość na potrzeby lokalnej społeczności, pomoc w realizacji oddolnych inicjatyw, promocja naszych działań, skuteczność w komunikacji oraz wzmacnianie kapitału społecznego sprawiły, że jesteśmy postrzegani jako instytucja dystrybuująca pomocowe środki, mające na celu poprawę jakości życia na obszarze naszego działania, rozwój przedsiębiorczości, zmniejszenie wykluczenia społecznego oraz zwiększenie integracji i aktywności lokalnej społeczności. Pozytywny wizerunek naszego LGD będzie mieć bezpośredni wpływ na nasze skuteczne działania w nowej perspektywie na lata 2023-2027. **Posiadane zasoby kadrowe i organizacyjne pokazują naszą zdolność do skutecznej realizacji programu Leader.**

I.8 Partnerstwo wewnętrzne (wśród członków LGD)

Partnerstwo LGD Ziemi Siedleckiej jest integralną częścią procesu budowy kultury dialogu społecznego i partycypacji społecznej, której ewolucja i adaptacja do potrzeb uczestników są nieustające. LGD Ziemi Siedleckiej posiada ponad 10-letnie doświadczenie we współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami, rolnikami i mieszkańcami, co podkreśla znaczenie właściwych relacji partnerskich, które stanowią fundament i nieodłączną cechę podejścia RLKS. Przez realizację różnorodnych projektów i jednej LSR potwierdzono, że każdy podmiot uczestniczący w LGD ma swoją unikalną rolę, ale współpraca i podejmowanie właściwych decyzji są kluczowe dla osiągnięcia celów. Członkowie LGD Ziemi Siedleckiej wzajemnie się uzupełniają, a ich współpraca prowadzi do synergii i dodatkowej wartości, która nie byłaby możliwa w przypadku działań indywidualnych. Aktywność członków LGD manifestuje się poprzez udział w Walnych Zebraniach Członków, uczestnictwo w posiedzeniach organów, szkoleniach, warsztatach refleksyjnych, grupach roboczych, targach, imprezach promocyjnych oraz wyjazdach studyjnych. LGD Ziemi Siedleckiej jest otwarte dla wszystkich osób, które chcą aktywnie uczestniczyć we współpracy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, bez dyskryminacji ze względu na płeć, status społeczny, rasę, przekonania polityczne i religijne. Na każdym etapie realizacji LSR stosuje się metody partycypacji odpowiednie do oczekiwań i możliwości uczestników, przy aktualizacji lub zmianie istotnych dokumentów. Możliwość zgłaszania inicjatyw dotyczących zarówno wdrażania LSR, jak i funkcjonowania biura LGD Ziemi Siedleckiej przyczynia się do zwiększenia aktywności członków oraz innych interesariuszy z obszaru objętego LSR. Inicjatywy można zgłaszać poprzez konsultacje w biurze LGD Ziemi Siedleckiej, za pośrednictwem tradycyjnej lub elektronicznej korespondencji, a także poprzez karty pomysłu i ankiety (również anonimowo). Zachęty do zgłaszania inicjatyw są również umieszczone na stronie internetowej LGD Ziemi Siedleckiej. Zgłoszone inicjatywy są rejestrowane, a istotne propozycje są przedstawiane Zarządowi LGD, który dokonuje analizy potrzeb i możliwości wprowadzenia zmian. LGD Ziemi Siedleckiej informuje zgłaszającego o wynikach weryfikacji zgłoszonej inicjatywy, podając uzasadnienie wyników. Jeżeli zagadnienie wymaga dodatkowej analizy lub opinii prawnej, zgłaszający jest informowany o takiej konieczności. Takie podejście stanowi

standardowe procedury pracy biura i przyczynia się do zwiększenia zaufania. Informacje na temat LGD Ziemi Siedleckiej są zamieszczane na stronie internetowej i portalu społecznościowym. Pomimo braku formalnie spisanych zasad współpracy, wszelkie komunikaty będą również przekazywane do partnerów w celu ich upublicznienia. Każda istotna informacja przekazana do upowszechnienia naszym członkom, w szczególności z sektora finansów publicznych, zamieszczana będzie na stronach internetowych i tablicach ogłoszeń (również w sołectwach). Będą to głównie powiadomienia dotyczące bieżącego wdrażania LSR, w tym między innymi ogłoszenia o naborach, informacje o szkoleniach, warsztatach czy innych działaniach promocyjno-informacyjnych oraz włączeniowych kierowanych przez LGD Ziemi Siedleckiej do lokalnej społeczności i pozostałych interesariuszy. Te nieformalne zasady współpracy są istotnym elementem zapewniającym pełną dostępność do informacji. Jest to możliwe dzięki oparciu relacji między członkami LGD Ziemi Siedleckiej na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Oprócz tego Zarząd korzysta z możliwości kolegiального podejmowania decyzji. Ograniczenie zakresu czynności, co do których Zarząd podejmuje decyzje bez konsultacji czy uzgodnienia z pozostałymi członkami m.in. zmiany w LSR wymagają konsultacji nie tylko z członkami LGD Ziemi Siedleckiej, ale również z mieszkańcami, podobne zasady dotyczą kryteriów wyboru. Najczęściej stosowana metodą zapewnienia oddolnego podejmowania decyzji jest powoływanie zespołów (grup) roboczych, które wypracowują i konsultują z zastosowaniem partycypacyjnych metod propozycje rozwiązań i przedstawiają je Zarządowi do zatwierdzenia. LGD Ziemi Siedleckiej zachęca zainteresowanych członków do uczestniczenia w zespołach roboczych poprzez informacje o naborze i zasadach przyjmowania do tych zespołów. Są one każdorazowo upubliczniane z wykorzystaniem różnorodnych kanałów komunikacji, żeby informacja dotarła do jak najszerszej grupy odbiorców.

Przestrzeganie zasad równości szans i niedyskryminacji

LGD Ziemi Siedleckiej zarówno w swoich działaniach jak i działaniach realizowanych przez beneficjentów, zwraca uwagę na zachowanie standardu minimum w zakresie realizacji zasady równości szans i niedyskryminacji. Wzór w tym zakresie stanowi dokument pn. „Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027” opracowane w celu zapewnienia zgodności wdrażania programów z zasadami horyzontalnymi: zasadą równości szans i niedyskryminacji oraz zasadą równości kobiet i mężczyzn. Dokumenty będące podstawą funkcjonowania LGD Ziemi Siedleckiej są doskonałym przykładem otwartości, ponieważ w żadnym przypadku nie zawierają zapisów dyskryminujących. Równość płci polega na odwzorowaniu istniejących proporcji płci na obszarze działania LGD lub zwiększaniu we wsparciu udziału grupy niedoreprezentowanej. Możliwe są jednak przypadki, w których proporcja 50/50 wynika z sytuacji kobiet i mężczyzn i stanowi proporcję prawidłową z perspektywy równości szans kobiet i mężczyzn. Ponadto, LGD będzie premiować operacje, które będą miały pozytywny wpływ na włącznie społeczne osób w niekorzystanej sytuacji (w tym z niepełnosprawnościami) poprzez tworzenie miejsc pracy, niwelowanie barier architektonicznych oraz tworzenie miejsc integracji społecznej.

Rozdział II Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

II.1 Opis obszaru LGD Ziemi Siedleckiej

LGD Ziemi Siedleckiej działa na terenie województwa mazowieckiego na większości terenu powiatu siedleckiego, tj. obszarze obejmującym gminy: Domanice, Kotuń, Mokobody, Mordy, Siedlce, Skórzec, Suchożebry, Wiśniew, Wodynie, Zbuczyn. LGD Ziemi Siedleckiej od wschodu granicy z województwem lubelskim i leży w sąsiedztwie z powiatem: węgrowskim, sokołowskim, łosickim, łukowskim oraz bialskim. Obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej jest obszarem spójnym geograficznie, ponieważ każda gmina członkowska pozostaje w bezpośrednim lub dalszym sąsiedztwie. Obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej liczy **1299,67 km²**, co stanowi prawie 81,07% powierzchni powiatu siedleckiego. Na dzień 31 grudnia 2020 roku według danych GUS liczba ludności LGD Ziemi Siedleckiej wynosi 72 860 osób. Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 3. Charakterystyka gmin LGD Ziemi Siedleckiej

Lp.	Gmina	Województwo	Powiat	Rodzaj gminy	Powierzchnia	Liczba mieszkańców na dzień 30.12.2020 r.	Gęstość zaludnienia na 1 km ²
1.	Domanice	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	46,87 km ²	2 532	53,9
2.	Kotuń	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	149,90 km ²	8 199	54,5
3.	Mokobody	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	119,20 km ²	4 856	40,7
4.	Mordy	mazowieckie	Siedlecki	miejsko-wiejska	170,20 km ²	5 519	32,5
5.	Siedlce	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	141,50 km ²	19 215	135,9
6.	Skórzec	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	118,90 km ²	8 065	67,8
7.	Suchożebry	mazowieckie	Siedlecki	Wiejska	100,70 km ²	4 662	46,4
8.	Wiśniew	Mazowieckie	Siedlecki	wiejska	125,90 km ²	5 704	45,3
9.	Wodynie	Mazowieckie	Siedlecki	wiejska	115,70 km ²	4 261	36,9
10.	Zbuczyn	Mazowieckie	Siedlecki	wiejska	210,80 km ²	9 847	46,7
SUMA					1299,67 km²	73 194	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS- stan na dzień 31.12.2020 r.

II.2 Mapa obszaru objętego LSR z zaznaczeniem granic poszczególnych gmin wykazująca spójność przestrzenną obszaru objętego LSR

Rysunek nr 1. Mapa obszaru objętego LSR

Źródło: Opracowanie własne

II.3 Spójność wewnętrzna obszaru objętego LSR (inna niż spójność przestrzenna)

Obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej jest obszarem spójnym przestrzennie. Charakteryzuje go klimat umiarkowanie ciepły. Jest to obszar mało uprzemysłowiony o charakterze rolniczym. Elementami odpowiadającymi za spójność obszaru są:

Układ administracyjno-historyczny - Wszystkie gminy tworzące LGD Ziemi Siedleckiej wchodziły pod względem administracyjnym w skład powiatu siedleckiego oraz województwa mazowieckiego i lubelskiego (obecnie województwa mazowieckiego). Udział w długiej perspektywie powiązań administracyjnych przyczynił się do wzajemnego zbliżenia się mieszkańców do siebie, co przyczyniło się do zawiązywania partnerstw przez samorządy. Gminy wchodzące w skład LGD Ziemi Siedleckiej zawiązały również partnerstwo na rzecz środowiska i odnawialnych źródeł energii (Zielone Gminy). Obszar LGD Ziemi Siedleckiej to obszar historycznego Podlasia. **Układ ekonomiczno-społeczny** - Liczba mieszkańców w poszczególnych gminach członkowskich są do siebie zbliżone i adekwatne do powierzchni gmin. Pozostałe czynniki ekonomiczne jak dochody i wydatki budżetu gmin również pozostają proporcjonalne (szczegółowa analiza dokonana została w rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR). Społeczeństwo LGD Ziemi Siedleckiej jest społeczeństwem spójnym, również pod względem działalności społecznej. Mieszkańcy podejmują inicjatywy aktywizujące, o czym świadczy wzrost członków III sektora LGD Ziemi Siedleckiej (szczegółowa analiza dokonana została w rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR). **Układzie historycznym** – od VI wieku obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej zamieszkiwało „małe plemię” zachodnich Słowian, zwane Staropodlasianami. W średniowieczu było to miejsce zbiegania się trzech granic: Mazowsza, Podlasia oraz Małopolski. Osadnictwo skupione było głównie wokół przebiegających rzek, głównie rzeki Liwiec. W wiekach XIV-XV nastąpił regres osadnictwa na tych terenach. Nowi osadnicy zakładali nowe wsie, które istnieją do dzisiaj: Wiśniew i Zbuczyn założone w 1418 roku, Izdebnki w 1425 roku, Grodzisk w 1427 roku, Krzesk Stary w 1429 roku oraz Krzesk-Królowa Niwa w 1493 roku. Nowe osadnictwo było głównie związane z wpływami diecezji krakowskiej. Przez wiele wieków granica między Polską a Litwą przebiegała wzdłuż rzeki Liwiec, która stanowiła też granice między Mazowszem a Podlasiem. Część obecnych ziem LGD Ziemi Siedleckiej należała do Litwy. W 1569 roku w wyniku Unii Lubelskiej ziemie obszaru działania zostały włączone do Królestwa Polskiego. Po III rozbiore Polski teren LGD Ziemi Siedleckiej znalazł się pod zaborem austriackim, a później pod okupacją rosyjską (1813 rok). Na początku XIX wieku władze rosyjskie utworzyły województwo podlaskie ze stolicą w Siedlcach. W skład województwa podlaskiego weszły obwody: siedlecki, bialski, radzyński i łukowski. W czasie I wojny światowej ziemie LGD Ziemi Siedleckiej znalazły się pod okupacją niemiecką. W dwudziestoleciu międzywojennym w/w obszar znajdował się w strukturach województwa lubelskiego, zaś w czasie II wojny światowej wszedł w skład Generalnego Gubernatorstwa. Po II wojnie światowej gminy członkowskie LGD Ziemi Siedleckiej wchodziły w skład województwa lubelskiego, a od 1950 roku do województwa warszawskiego. W wyniku reformy administracyjnej z dniem 1 stycznia 1999 roku powstał powiat siedlecki, wchodzący w skład województwa mazowieckiego. Obszar LGD Ziemi Siedleckiej charakteryzuje się bogatymi walorami przyrody oraz wysoką atrakcyjnością krajobrazową. To wszystko wpływa na ubogacanie niematerialnego i materialnego dziedzictwa kulturowego. Na terenie LGD Ziemi siedleckiej znajduje się zespoły parkowo-pałacowe, dworki, pomniki oraz inne zabytki, które opisane zostały w **Rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR**.

Układ przyrodniczy – Obszar LGD Ziemi Siedleckiej jest obszarem, gdzie występują następujące formy ochrony przyrody: **Obszar Natura 2000**: Dolina Liwca, Ostoja Nadliwiecka: (Gmina Zbuczyn, Gmina Siedlce, Gmina Suchożebry, Gmina Mokobody, Miasto i Gmina Mordy); Dolina Kostrzynia: (Gmina Kotuń, Gmina Skórzec, Gmina Wodynie); **Rezerваты przyrody**: Rezerwat Stawy Siedleckie (Gmina Siedlce), Rezerwat Stawy Broszkowskie (Gmina Kotuń), Rezerwat Klimonty (Miasto i Gmina Mordy); **Obszar chronionego Krajobrazu**: Siedlecko-Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu (Gmina Mokobody, Gmina Siedlce, Gmina Wiśniew).

II.4 Grupy docelowe szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR

Na podstawie analizy obszaru, konsultacji społecznych oraz badań ankietowych zdefiniowano następujące grupy docelowe: mieszkańcy, jednostki sektora finansów publicznych, przedstawiciele trzeciego sektora, seniorzy, osoby młode, osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, a także osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji w tym: osoby z niepełnosprawnościami z opiekunami, rolnicy z małych gospodarstw, bezrobotni zarejestrowani w PUP. Charakterystyka tych grup została szerzej opisana w rozdziale IV Analiza potrzeb i potencjału LSR.

Rozdział III Partycypacyjny charakter LSR

Proces przygotowywania LSR miał charakter partycypacyjny, w którym uczestniczyli przedstawiciele grup interesów sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Każdego dnia przedstawiciele w/w sektorów biorą czynny udział w kształtowaniu kierunku rozwoju obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej, poprzez bezpośrednie kontakty lub w formie elektronicznej. Partycypacyjne podejście do tworzenia i realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju jest fundamentalne dla RLKS i odnosi się do najważniejszej metody LEADER, jaką jest oddolność. LGD Ziemi Siedleckiej w prace konsultacyjne zaangażowało lokalną społeczność, w tym liderów, animatorów i aktywistów społecznych, przedstawiciele JSFP, przedsiębiorców, osoby bezrobotne, rolników. W przeprowadzonych badaniach zastosowane zostały następujące metody partycypacyjne: utworzenie zespołów ds. opracowywania strategii, spotkania konsultacyjne z lokalną społecznością, badania ankietowe, stałe i mobilne punkty konsultacyjne, działania w mediach społecznościowych, spotkania dedykowane konkretnym grupom społecznym. Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 4. Wykaz partycypacyjnych metod konsultacji społecznych z opisem.

Metoda partycypacyjna	Opis metody
Zespoły ds. opracowywania Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027	Zostały powołane dwa zespoły ds. opracowywania strategii - Międzygminny Zespół ds. opracowywania strategii oraz roboczy Zespół ds. opracowywania LSR. Pierwszy zespół stworzyli pracownicy administracji samorządowej oddelegowani do pracy przez wójtów. Członkowie Międzygminnego Zespołu ds. opracowywania strategii stworzyli platformę do bezpośredniego kontaktu z mieszkańcami. Współpracowali przy organizacji spotkań konsultacyjnych z lokalną społecznością, podczas których przedstawiali gminne dokumenty planistyczno-strategiczne. Drugi zespół tworzyli członkowie pierwszego zespołu we współpracy z konsultantami merytoryczno-metodycznymi oraz pracownikami biura. Przewodniczącym drugiego zespołu był Prezes LGD Ziemi Siedleckiej. Zespół na bieżąco analizował zebrane dane, co umożliwiło określenie celów i wskaźników LSR oraz opracowanie planu działania oraz zasad monitorowania i ewaluacji LSR.
Spotkania konsultacyjne z lokalną społecznością	LGD Ziemi Siedleckiej zorganizowało spotkania konsultacyjne z lokalną społecznością we wszystkich gminach członkowskich: Gmina Domanice (20.09.2022r.), Gmina Kotuń (19.09.2022r.), Gmina Mokobody (13.09.2022r.), Miasto i Gmina Mody (16.09.2022r.), Gmina Siedlce (15.09.2022r.), Gmina Skórzec (27.09.2022r.), Gmina Suchożebry (12.09.2022r.), Gmina Wiśniew (21.09.2022r.), Gmina Wodynie (22.09.2022r.), Gmina Zbuczyn (19.09.2022r.), wzięło w nich udział 150 osób. Informacje o organizacji spotkań zostały przekazane mieszkańcom w sposób elektroniczny (na stronie LGD Ziemi Siedleckiej oraz gmin członkowskich) oraz w sposób tradycyjny (plakaty na tablicach informacyjnych w Urzędach Gmin oraz na tablicach informacyjnych w miejscowościach). Spotkania konsultacyjne z lokalną społecznością miały za zadanie włączyć mieszkańców w tworzenie LSR oraz wyłonić perspektywy rozwojowe dla badanego obszaru. Plan spotkań obejmował następujące punkty: 1. Lokalna Grupa Działania Ziemi Siedleckiej – charakterystyka organizacji 2. Cele konsultacji, znaczenie LSR w funkcjonowaniu obszaru LGD, partycypacja społeczna.

	<p>3. Gminne dokumenty planistyczno-strategiczne.</p> <p>4. Identyfikacja i hierarchizacja szans i zagrożeń jako czynników zewnętrznych w rozwoju obszaru LGD Ziemi Siedleckiej.</p> <p>5. Identyfikacja mocnych i słabych stron jako czynników wewnętrznych w rozwoju obszaru LGD Ziemi Siedleckiej.</p> <p>6. Formułowanie celów ogólnych i szczegółowych oraz potencjalnych przedsięwzięć.</p> <p>7. Możliwości ubiegania się o środki finansowe z UE w ramach PROW 2023-2027.</p> <p>Przeprowadzenie konsultacyjnych z lokalną społecznością przyczyniło się do opracowania planu komunikacji.</p>
<p>Badania ankietowe</p>	<p>Badania ankietowe polegały na zbieraniu ankiet oraz fiszek.</p> <p>W konsultacjach społecznych przeprowadzonych na potrzeby stworzenia nowej LSR na lata 2023-2027 opracowane zostały dwa rodzaje ankiet oraz fiszek. Pierwsze ankietki oraz fiszki zbierane podczas spotkań konsultacyjnych z lokalną społecznością dotyczyły informacji ogólnych i posłużyły do doprecyzowania kierunku rozwojowego obszaru oraz posłużyły do opracowania diagnozy i analizy SWOT. Drugie ankietki i fiszki zbierane były od kwietnia 2023 roku i dotyczyły już konkretnych zakresów. Ankietki oraz fiszki zbierane były w sposób tradycyjny i elektroniczny. W badaniach ankietowych udział wzięło 1320 osób.</p>
<p>Punkty konsultacyjne</p>	<p>LGD Ziemi Siedleckiej chcąc dotrzeć do jak największej liczby odbiorców stworzyło stały punkt oraz mobilne punkty konsultacyjne. Stały punkt konsultacyjny znajdował się w biurze LGD Ziemi Siedleckiej (Wiśniew, ul. Siedlecka 13), gdzie od poniedziałku do piątku, w godzinach 8-16, możliwe było zgłaszanie swoich uwag do tworzonej strategii, gdzie również pracownicy biura przeprowadzali wywiady z mieszkańcami.</p> <p>W każdej gminie członkowskiej powstał mobilny punkt konsultacyjny, gdzie petenci Urzędów Gmin mogli zgłosić swoje uwagi. Osobami odpowiedzialnymi za mobilny punkt konsultacyjny byli członkowie Międzygminnego zespołu ds. opracowywania strategii. Dodatkowo pracownicy biura LGD Ziemi Siedleckiej pełnili dyżury informacyjne w gminach członkowskich (po jednym w każdej gminie). Bezpośrednie wywiady z mieszkańcami, przeprowadzone w punktach konsultacyjnych umożliwiły opracowanie zasad wyboru operacji i ustalenie kryteriów wyboru.</p>
<p>Działania w mediach społecznościowych</p>	<p>LGD Ziemi Siedleckiej otworzyło proces tworzenia LSR na ludzi młodych oraz na osoby z ograniczoną mobilnością, którzy są głównymi użytkownikami sieci, w tym celu została powołana na Facebooku specjalna grupa, gdzie konsultowane były opracowane założenia oraz użytkownicy mogli zgłaszać swoje pomysły.</p>
<p>Warsztaty dialogu społecznego</p>	<p>Zorganizowane zostały spotkania dla grupy interesu sektora społecznego (mieszkańcy i przedstawiciele organizacji pozarządowych) w dniu 13.04.2023, gospodarczego (przedsiębiorcy) w dniu 12.05.2023 oraz publicznego (przedstawiciele JSFP) w dniu 12.05.2023. Dodatkowo zorganizowane zostały spotkania dla seniorów (12.04.2023 i 10.05.2023) oraz dla młodzieży (18.04.2023).</p>

<p>Strona internetowa LGD Ziemi Siedleckiej</p>	<p>Przez cały okres przygotowawczy prowadzona była strona internetowa www.lgdsiedlce.pl, na której została utworzona zakładka „PRZYGOTOWANIE LSR 2023-2027”. W zakładce tej zamieszczane były informacje dotyczące harmonogramu spotkań ze społecznością lokalną z dokładnymi terminami i miejscami spotkań, ankiety dla mieszkańców, fiszki projektowe oraz bieżące efekty prac nad strategią z możliwością zgłaszania uwag (konsultacje społeczne). Informacje były na bieżąco aktualizowane i uzupełniane w miarę postępu prac nad opracowaniem strategii. Informacje ze strony internetowej przekazywane były również za pośrednictwem portalu społecznościowego „Facebook”. Strona była prowadzona, aby zagwarantować udział lokalnej społeczności w procesie tworzenia strategii i jej realizacji.</p>
--	---

Źródło: Opracowanie własne

Tematyka powyższych spotkań była dość szeroka. Dyskutowano na temat wartości dodanej jaką daje podejście LEADER w realizacji LSR, oczekiwań w działaniu partnerstwa jakim jest LGD Ziemi Siedleckiej, a także o przyjaznych metodach komunikacji nie zapominając o tym, aby miały zamierzony efekt. Rozmawiano o możliwościach jakie daje realizacja operacji w partnerstwie na obszarze LSR, a także o współpracy z partnerami spoza tego obszaru. Pochylnono się nad terminem innowacyjności i obszarami w których byłaby badana. Zwrócono uwagę na rozwiązania mające na celu integrację i aktywizację osób młodych, włączenie społeczne, cyfrowe i inne seniorów, wsparcie grup osób w niekorzystnej sytuacji. Wymieniono spostrzeżenia na temat założeń do lokalnych kryteriów wyboru i aktualizacji procedury ich zmiany. Dialog dotyczył również metod wdrażania LSR i dywersyfikacji jej źródeł finansowania, by w końcu pochylić się nad wstępnym harmonogramem naborów. Przeprowadzone ankiety, dyskusje, warsztaty dały możliwość dokładnego zidentyfikowania czynników zewnętrznych (szans i zagrożeń) oraz czynników o charakterze wewnętrznym (mocnych i słabych stron). W badaniach ankietowych wzięło udział 1320 osób zamieszkujących obszar gmin członkowskich. Spośród ankietowanych seniorzy tworzyli ok. 35 % ankietowanych, osoby młode do 25 roku życia 20 %. W podziale na płeć w badaniach udział wzięło 55 % kobiet, a mężczyźni 45 %. Wnioski opracowane na podstawie konsultacji społecznych w zestawieniu z diagnozą obszaru stały się podstawą do zidentyfikowania problemów, które jednocześnie wskazują obszary tematyczne istotne do konstruowania i realizowania LSR.

Tabela nr 5 Badania ankietowe dotyczące potencjału, problemów, szans i zagrożeń obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej.

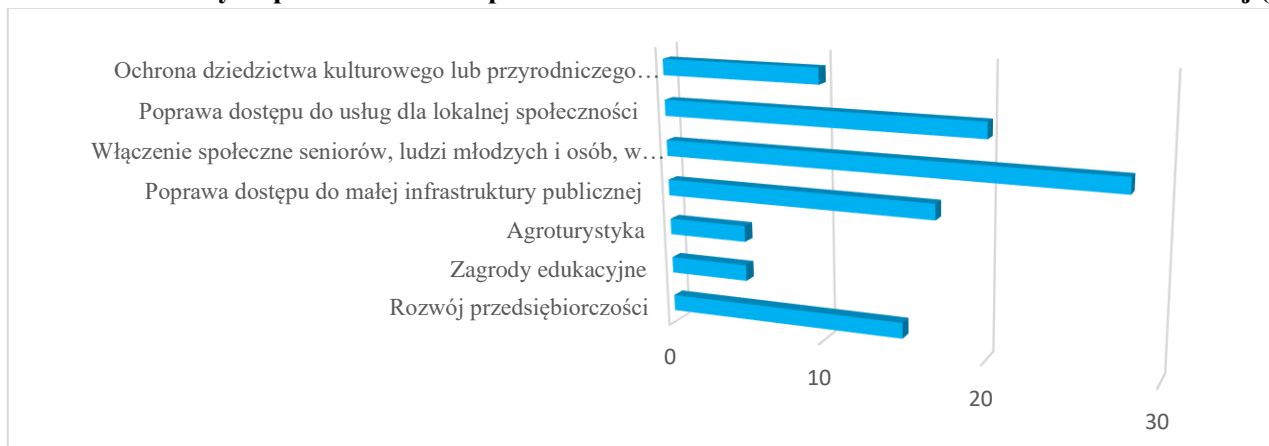
Badany zakres	Odpowiedzi ankietowany
<p>Potencjał obszaru LGD Ziemi Siedleckiej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Warunki przyrodnicze – 45% • Produkty i usługi lokalne – 36% • Tendencja do osiedlania się na obszarach miejskich – 15% • Inne – 3%
<p>Problemy obszaru LGD Ziemi Siedleckiej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Starzenie się społeczeństwa – 56% • Zbyt mała ilość programów aktywizujących mieszkańców – 19 % • Zbyt mała/niewykorzystana oferta turystyczna regiony – 16 % • Inne – 9%
<p>Szanse obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Czyste zdrowe środowisko naturalne – 43% • Moda na zdrowy i aktywny tryb życia – 36% • Wzrost aktywności mieszkańców w życie społeczne – 15% • Inne – 6%

<p>Zagrożenia obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Starzejące się społeczeństwo – 56% • Inflacja – 19% • Bezrobocie – 19% • Inne – 4% • Alkoholizm, narkomania – 2%
<p>Osoby w niekorzystnej sytuacji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rolnicy małych gospodarstw rolnych • Osoby z niepełnosprawne z opiekunem • Bezrobotni zarejestrowani w PUP¹

Źródło: Opracowanie własne na podstawie zebranych ankiet

W kolejnym etapie konsultacji zbierane dane posłużyły do doprecyzowania zakresów wsparcia, które zawarte będą w LSR. Szczegółowe informacje na poniższym wykresie.

Wykres nr 2. Zakresy wsparcia wskazane przez mieszkańców obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej (%)

Źródło: Opracowanie własne

Z diagnozy dokonanej w ramach prac nad Lokalną Strategią Rozwoju pojawiła się potrzeba uwzględnienia w planowanych przedsięwzięciach zadań z zakresu usług społecznych. Z perspektywy ustawy² o realizacji usług społecznych przez centrum usług społecznych oraz badań przeprowadzonych w ramach konsultacji ustalone zostały dziedziny, w których należy wesprzeć mieszkańców:

- Usługi opiekuńcze dla dzieci i rodzin - a w szczególności rozwój żłobków, przedszkoli, świetlic, a także organizowanie działań edukacyjnych i kulturalnych dla dzieci. Ważnym komponentem jest wsparcie dla rodziców, które powinno obejmować poradnictwo w zakresie wychowania, szkolenia z zakresu umiejętności rodzicielskich oraz dostęp do pomocy psychologicznej.
- Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa - w tym tworzenie warsztatów terapeutycznych, centrów aktywności dla osób niepełnosprawnych, a także rozwój różnorodnych form ekonomii społecznej pozwalających na włączenie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym
- Rozwój infrastruktury społecznej - dotyczy to m.in. budowy i modernizacji ośrodków zdrowia, placówek opiekuńczych, ośrodków kulturalnych, bibliotek, czy też infrastruktury sportowej.
- Wsparcie rolników i lokalnych przedsiębiorstw - między innymi poprzez programy szkoleniowe, konsultacje dotyczące rozwoju gospodarstw rolnych, doradztwo w zakresie rolnictwa ekologicznego, jak również promocja lokalnych produktów i rozwoju lokalnej gospodarki.

¹ Powiatowy Urząd Pracy

² Ustawa z 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych.

- Wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym - obejmujące szczególnie udzielanie pomocy materialnej, psychologicznej, poradnictwo zawodowe, a także działania mające na celu integrację społeczną i zapobieganie marginalizacji.
- Transport i mobilność - w tym przede wszystkim rozwój usług transportowych, takich jak autobusy, mikrobusy czy systemy współdzielenia samochodów, umożliwia łatwiejsze dotarcie do ośrodków zdrowia, miejsc pracy czy usług społecznych. Warto pamiętać że rozwinięty transport i wysoka mobilność mieszkańców pozwala na zatrzymywanie ich w na wsi, mimo podejmowania pracy w miastach czy za granicą.
- Usługi doradztwa i wsparcia dla rolników - szczególnie w zakresie rozwoju gospodarstw, zarządzania finansami, dostosowania do wymogów unijnych czy wdrażania zrównoważonych praktyk rolniczych.
- Aktywizacja społeczności lokalnych - głównie poprzez wspieranie różnorodnych inicjatyw i wydarzeń społecznych, takich jak festiwale, targi, warsztaty czy wykłady, które mają na celu integrację społeczności lokalnych, budowanie więzi społecznych i promocję lokalnej kultury i dziedzictwa.
- Usługi zdrowotne i profilaktyka - w tym przede wszystkim badań przesiewowych, programów edukacyjnych w zakresie zdrowego stylu życia, zapewnienie dostępu do poradnictwa zdrowotnego i świadczeń medycznych na terenach wiejskich.
- Dostęp do internetu i nowych technologii - rozwinięta infrastruktura telekomunikacyjna i zapewnienie dostępu do szerokopasmowego internetu na wsi jest kluczowym aspektem w rozwoju usług społecznych. Ułatwia pracę, dostęp do edukacji online, e-usługi (np. e-administracja, e-zdrowie) oraz komunikację z innymi społecznościami.
- Działania ekologiczne i ochrona środowiska - głównie poprzez promowanie działań proekologicznych na wsi, takich jak recykling, oszczędzanie energii, upowszechnianie odnawialnych źródeł energii czy edukacja ekologiczna. Wspieranie działań na rzecz ochrony przyrody, dbanie o czystość wsi i otoczenia oraz rozwijanie ekoturystyki.
- Wsparcie dla przedsiębiorczości i rozwoju lokalnego - przede wszystkim poprzez stymulowanie przedsiębiorczości na wsi poprzez szkolenia z zakresu zarządzania, doradztwo biznesowe, dostęp do mikrofinansowania, tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości. Promowanie lokalnych produktów i usług, rozwijanie agroturystyki oraz wspieranie tworzenia lokalnych marek. Nie we wszystkich dziedzinach LGD Ziemi Siedleckiej będzie mogła udzielić wsparcia w ramach LSR, ale przeprowadzone konsultacje społeczne pokazały potrzebę pochylenia się nad w/w usługami.

Partycypacja w czasie wdrażania LSR:

Etap wdrażania LSR jest kluczowym momentem, w którym następuje współpraca w ramach LGD Ziemi Siedleckiej. W celu osiągnięcia efektywnej współpracy, LGD opiera się na pogłębionym partnerstwie oraz skutecznej i przyjaznej komunikacji, która jest zrozumiała dla wszystkich odbiorców. Stosowane są różnorodne formy przekazu, nie tylko formalne. LGD Ziemi Siedleckiej angażuje, jak największą i reprezentatywną część społeczności w realizację i aktualizację LSR. Zasada pełnej jawności jest tu kluczowa. Dlatego LGD planuje intensywne działania informacyjne i promocyjne, aby szeroko rozpowszechnić informacje na temat LGD i jej działań. Przykładowo, mieszkańcy mogą aktywnie uczestniczyć w wdrażaniu LSR poprzez realizację operacji, które przyczyniają się do osiągnięcia założonych celów. W tym celu organizowane będą działania informacyjne i szkoleniowe, które przedstawią możliwości uzyskania wsparcia. Każdy mieszkaniec będzie mógł w nich uczestniczyć i skorzystać z bezpłatnego doradztwa udzielanego przez pracowników Biura LGD Ziemi Siedleckiej, zgodnie z obowiązującym regulaminem. Innym przykładem zaangażowania mieszkańców w wdrażanie LSR jest udział w działaniach LGD dotyczących aktywizacji społeczności, promocji i informacji. Opracowany został plan komunikacji, który opisuje działania komunikacyjne oraz środki przekazu skierowane do mieszkańców. W przypadku problemów z realizacją LSR lub niskiego zaangażowania społeczności, zostaną podjęte odpowiednie działania komunikacyjne. Różne formy komunikacji będą wykorzystywane, dostosowane do różnych odbiorców. Ponadto, LGD Ziemi Siedleckiej będzie monitorować skuteczność metod komunikacji i w razie potrzeby podejmować szybkie działania naprawcze. W celu ułatwienia kontaktu i efektywnego przekazywania informacji dotyczących wdrażania LSR, wszystkie informacje będą zamieszczane na stronie internetowej, portalu społecznościowym, tablicach ogłoszeń oraz przekazywane partnerom w celu szerszego rozpowszechnienia. Szczególnie partnerzy z grupy interesu sektora publicznego będą

publikować informacje na swoich stronach internetowych i tablicach ogłoszeń dotyczące bieżącego wdrażania LSR, takie jak ogłoszenia o naborach czy innych działaniach promocyjno-informacyjnych dla lokalnej społeczności. Na stronie internetowej i na Facebooku LGD będą zamieszczane również aktualności dotyczące działalności LGD i wdrażania LSR. Profil na portalu społecznościowym będzie nie tylko źródłem informacji, ale także będzie służył budowaniu relacji z potencjalnymi partnerami i beneficjentami. Oprócz bieżących informacji i ogłoszeń, będą tam publikowane tematy, które będą zachęcać obserwatorów do dyskusji lub przedstawienia własnego punktu widzenia. Komentarze na takich portalach są również cennym źródłem informacji na temat problemów i potrzeb lokalnej społeczności. Członkowie LGD, sympatycy oraz mieszkańcy objętego obszaru LSR będą mieli możliwość bezpośredniego składania wniosków, rekomendacji, propozycji i inicjatyw dotyczących funkcjonowania LGD Ziemi Siedleckiej i wdrażania LSR. Mogą to robić bezpośrednio do biura LGD lub za pośrednictwem strony internetowej. LGD rejestruje wszystkie otrzymane wiadomości i, o ile nie jest wymagana szczegółowa analiza, odpowiada na nie w ciągu maksymalnie 7 dni. Jeśli dalsza analiza jest wymagana, LGD informuje odpowiednie strony o potrzebie i ustala nowy termin udzielenia wyjaśnień. Zgodnie ze statutem LGD, wszystkie propozycje, inicjatywy, wnioski i uwagi dotyczące funkcjonowania LGD i wdrażania LSR składane przez członków LGD oraz wszystkie zainteresowane osoby będą rozpatrywane w terminie do 30 dni od ich otrzymania.

Aktualizacja LSR:

Proces konsultacji LSR będzie uruchamiany w oparciu o różne czynniki, takie jak wyniki monitoringu lub ewaluacji zgodnie z zasadami określonymi w rozdziale X LSR, zmiana Wytycznych horyzontalnych lub szczegółowych, wydanie zaleceń przez podmioty wdrażające, Instytucję Zarządzającą, Agencję Płatniczą lub inne organy kontrolne, zmiana przepisów, itp. Propozycje, inicjatywy lub zastrzeżenia dotyczące aktualizacji LSR mogą być składane za pomocą formularza lub karty pomysłu, które są stałym elementem widocznym na stronie internetowej LGD Ziemi Siedleckiej i dostępne w biurze LGD. Może również pojawić się potrzeba dostosowania LSR do nowej sytuacji, takiej jak czynniki zakłócające, które nie były znane w momencie tworzenia LSR, zmiana sytuacji gospodarczej lub wystąpienie ograniczeń związanych na przykład z pandemią, które mają istotny wpływ na tempo i zakres wdrażania LSR. Wpływ na aktualizację LSR mogą mieć także inicjatywy Członków LGD, Walnego Zebrania Członków lub innych organów, a także mieszkańców, jeżeli uzasadnione jest dostosowanie LSR do nowych potrzeb lub problemów na obszarze LSR. Zmiana obszaru LSR, celów, przedsięwzięć, wskaźników, budżetu lub innych elementów LSR, a także zmiana kamieni milowych lub terminów oceny wniosków, które mogą mieć wpływ na osiągnięcie założeń LSR, również może wymagać aktualizacji LSR. Wszystkie zgłoszone propozycje będą dokładnie analizowane, a jeśli uzasadnione, zostaną poddane procesowi konsultacji. Metody partycypacji będą adekwatne do zakresu planowanych zmian. Minimalna metoda konsultacji, taka jak strona internetowa, będzie wykorzystywana w przypadku dostosowania LSR do nowych przepisów, Wytycznych lub zaleceń, lub jeśli zmiany wynikają z rekomendacji organów zarządzających. Przy szerszych zmianach, które dotyczą identyfikowanych potrzeb lub potencjału obszaru, będą stosowane różne metody partycypacji opisane w niniejszym rozdziale, aby zapewnić udział wszystkich interesariuszy, podobnie jak na etapie przygotowania LSR. Informacje o wynikach weryfikacji zgłoszonych propozycji/inicjatyw, czy zostały uwzględnione lub odrzucone, będą publikowane na stronie internetowej LGD Ziemi Siedleckiej, z poszanowaniem zasad dotyczących przetwarzania danych osobowych. Jeśli zmiany zostaną uwzględnione, będą one poddane dalszym konsultacjom społecznym, a następnie zatwierdzone przez Zarząd. Aktualizacja LSR będzie przeprowadzana zgodnie z określonymi zasadami i zapewni jak najszerszy udział zidentyfikowanych grup interesu na obszarze LSR oraz mieszkańców, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. Wszystkie działania LGD Ziemi Siedleckiej dotyczące wdrażania LSR będą jawne. Zmiany lub aktualizacje LSR będą wymagały akceptacji Zarządu Województwa Mazowieckiego, a czynności formalne będą realizowane przez Biuro LGD. Analiza potrzeby zmiany LSR będzie przeprowadzana co najmniej raz na dwa lata, nawet jeśli nie ma inicjatyw zewnętrznych. Informacje o możliwości zgłaszania uwag dotyczących bieżącego funkcjonowania LSR będą zamieszczone na materiałach informacyjnych, stronie internetowej i ankietach. Inicjatywa

może również powstać w trakcie corocznych warsztatów refleksyjnych (ewaluacji on-going). Aby pobudzać wdrażanie innowacji społeczności, Lokalna Grupa Działania (LGD) będzie podejmować następujące działania:

- Organizacja warsztatów dotyczących przygotowania i realizacji projektów, włączając kryterium innowacyjności. Te informacje zostały uwzględnione w Planie Komunikacji.
- Utworzenie katalogu dobrych praktyk na stronie internetowej LGD, gdzie będą prezentowane innowacyjne rozwiązania, które mają realny wpływ na rozwój obszaru. Ten katalog będzie stanowił również zachętę dla potencjalnych beneficjentów do tworzenia nowych produktów, usług, procesów lub zmian w organizacji.
- Nagradzanie operacji innowacyjnych przez przyznanie dodatkowych punktów w kryteriach oceny projektów.
- Promowanie działań innowacyjnych na stoiskach LGD Ziemi Siedleckiej podczas lokalnych wydarzeń.
- Organizacja wyjazdów studyjnych, na przykład do zagrody edukacyjnej, aby zapoznać się z nowymi pomysłami i rozwiązaniami. W diagnozie przeprowadzonej na etapie przygotowania LSR stwierdzono brak takich zagród na obszarze.

Aktywizacja ludzi młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji:

Na podstawie analizy obecnej oferty dostępnej na obszarze LSR, stwierdzono brak dedykowanych działań dla tych grup. Dlatego planuje się realizację następujących operacji:

- Działania dla lokalnej społeczności młodzieżowej, w tym integrujące i animujące.
- Działania dla seniorów, które obejmą aspekty włączenia społecznego i cyfrowego.
- Działania dla grup osób w niekorzystnej sytuacji (bezrobotni, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie).

W ramach tych działań planowane są różne operacje, takie jak wyjazdy integracyjne, zajęcia promujące aktywność fizyczną, warsztaty tematyczne (np. fotograficzne, filmowe, programowania, druku 3D), szkolenia z różnych dziedzin (np. przedsiębiorczości, pierwszej pomocy, zdrowego odżywiania) oraz inwestycje, takie jak place zabaw, siłownie plenerowe, altany ogólnodostępne, miejsca obsługi rowerzystów, ławki solarne, totemy multimedialne, boiska sportowe. LGD Ziemi Siedleckiej planuje również skuteczne komunikowanie się i informowanie lokalnej społeczności o możliwościach udziału w działaniach dla seniorów, ludzi młodych i grup osób w niekorzystnej sytuacji. Ponadto, LGD będzie premiować operacje dedykowane mieszkańcom obszarów wiejskich i grupom zdiagnozowanym jako osoby w niekorzystnej sytuacji w kryteriach oceny projektów.

Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR

LGD Ziemi Siedleckiej od początku swojej działalności prowadzi obserwację, analizę potrzeb i potencjału obszaru działania. Realizacja obecnej LSR, w ramach PROW 2014-2020 pozwoliła na dokładniejsze przygotowanie procesu konsultacji społecznych. Wprowadzone zostały nowe metody badawcze, jak np. bezpośrednie wywiady z mieszkańcami czy pozyskiwanie informacji za pomocą mediów społecznościowych. Przeprowadzone konsultacje umożliwiły wyłonienie czterech kategorii, w których należy analizować obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej, tj. ekonomia, społeczeństwo, turystyka i dziedzictwo kulturalne.

Ekonomia

Sytuację ekonomiczną na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej należy określić jako zróżnicowaną. Czynnikiem, który jako pierwszy poddany został analizie jest wskaźnik dochodów podatkowych w przeliczeniu dla jednego mieszkańca, czyli wskaźnik G. Szczegółowe informacje przedstawia poniższa tabela.

Tabela nr 6 Wysokość wskaźnika G dla gmin członkowskich w latach 2016-2021

Gmina/Rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Domanice	458,68	564,55	597,52	604,04	898,83	957,95
Kotuń	877,87	929,70	1 068,88	1076,05	1 184,04	1 306,67
Mokobody	806,87	839,65	843,41	867,91	954,26	1 062,38
Mordy	816,75	859,13	931,02	985,99	1 096,02	1 184,90

Siedlce	1 371,29	1 502,23	1552,19	1 645,90	1 802,06	1 975,33
Skórzec	828,27	824,16	957,49	947,19	1 134,85	1 458,35
Suchożebry	1 142,64	1 359,18	1 393,89	1 426,46	1 502,40	1 706,40
Wiśniew	776,42	873,86	911,20	971,06	1 223,02	1 341,75
Wodynie	600,14	614,29	646,43	692,56	800,84	905,29
Zbuczyn	883,79	893,05	989,28	1 105,34	1 175,10	1 329,75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Liderem wśród gmin pod względem wskaźnika G jest gmina Siedlce. We wszystkich analizowanych latach jest ona na pierwszym miejscu. Najmniejszy wskaźnik G widoczny jest w gminie Wodynie, gdzie tendencja ta również utrzymuje się na przestrzeni 2016-2021 roku. Największy wzrost wskaźnika G nastąpił w gminie Skórzec (630,08 zł), najmniejszy w gminie Mokobody (255,51). Wskaźnik G w 2021 roku w gminach wchodzących w skład LGD Ziemi Siedleckiej kształtował się w przedziale od 905,29 zł (gmina Wodynie) do 1975,33 zł (gmina Siedlce). Analizując dochód ogółem budżetu gmin na 1 mieszkańca występują mniejsze dysproporcje niż w przypadku wskaźnika G. Największy dochód osiągnęła w 2021 roku Gmina Wodynie (7462,40 zł), najmniejszy Miasto i Gmina Mordy (5 956,52 zł). Największy wzrost nastąpił w gminie Wodynie (o 3 553,09 zł), najmniejszy w gminie Skórzec (o 1713,55 zł). Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 7. Dochód ogółem budżetu gmin na 1 mieszkańca w latach

GMINA/ROK	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Domanice	4 406,85	4 943,75	5 046,92	5 824,84	6 219,47	7 366,54
Kotuń	3 827,02	4 102,10	4 194,57	4 708,41	5 744,36	6 431,37
Mokobody	3 616,85	4 096,36	4 6533,26	4 861,98	5 527,50	5 964,16
Mordy	3 600,21	4 155,16	4 574,38	4 437,39	5 076,46	5 956,52
Siedlce	3 805,10	4 123,31	4 300,55	5 187,34	5 417,45	6 112,68
Skórzec	4 282,67	4 689,23	4 592,57	5 093,99	5 786,22	5 996,22
Suchożebry	4 189,53	4 299,77	4 790,78	5 410,09	5 704,88	6 166,52
Wiśniew	3 831,56	3 955,93	4 773,64	5 106,27	5 797,31	6 187,83
Wodynie	3 909,31	4 605,90	4 519,49	5 292,40	5 684,24	7 462,40
Zbuczyn	4 267,91	4 655,67	4 999,09	5 779,99	6 117,23	6 769,13

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Analiza dochodów gmin nie była by adekwatna bez uwzględnienia wydatków ogółem budżetu gmin na 1 mieszkańca. W 2016 roku wydatki ogółem gmin na jednego mieszkańca kształtowały się w przedziale od 3 518,60 zł (Gmina i Miasto Mordy) do 4 353,81 zł (gmina Domanice), natomiast w 2021 roku od 5 043,94 zł (gmina Mokobody) do 6 957,92 zł (gmina Domanice). Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 8. Wydatki ogółem budżetu gmin na 1 mieszkańca w latach 2016-2021

GMINA/ROK	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Domanice	4 353,81	4 988,34	5 019,02	5 377,90	6 552,77	6 957,92
Kotuń	3 625,92	4 106,06	4 476,12	4 907,72	5 725,63	6 172,07
Mokobody	3 839,16	4 218,76	4 729,30	4 499,20	5 393,01	5 043,94
Mordy	3 518,60	4 312,80	5 095,38	4 350,28	4 870,65	5 165,29
Siedlce	3 682,94	4 157,50	4 994,94	5 258,85	5 295,19	5 956,63
Skórzec	3 957,06	4 524,39	5 181,51	4 995,40	5 970,17	5 778,37
Suchożebry	3 808,86	4 559,58	5 917,58	5 451,09	5 639,07	6 179,10
Wiśniew	3 771,90	4 150,43	4 903,06	5 475,58	4 981,41	5 330,41

Wodynie	4 112,28	4 629,41	5 005,59	5 159,82	5 945,75	6 912,05
Zbuczyn	4 035,78	4 543,78	5 150,99	5 543,19	5 898,15	6 132,82

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Na przestrzeni lat 2016-2021 zauważalny jest wyraźny wzrost wydatków ogółem gmin na 1 mieszkańca. Największy wzrost nastąpił w gminie Wodynie (o 2 799,77 zł), najmniejszy w gminie Mokobody (o 1 204,78 zł). Charakteryzując rynek pracy obszaru LGD Ziemi Siedleckiej analizie został podany przedział czasowy od 2016 roku do 2021 roku. Gminy wchodzące w skład LGD Ziemi Siedleckiej można podzielić na gminy, gdzie występuje spadek bezrobocia w sposób jednostajny oraz gminy gdzie spadek jest zmienny. W przypadku spadku jednostajnego na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej występuje jedna gmina – Gmina Domanice. W roku 2016 liczba osób bezrobotnych wynosiła 93 osoby, natomiast w 2021 roku 49 osób. W pozostałych gminach spadek bezrobocia jest zmienny, ponieważ bezrobocie jednego roku spada, drugiego rośnie, jednakże analizując przedział czasowy 2016-2021 roku bezrobocie jest na niższym poziomie. Gminy gdzie poziom bezrobocia w 2021 roku jest wyższy niż w 2020 to: Gmina Kotuń i Gmina Mokobody. W Gminie Suchożebry w latach 2020-2021 poziom bezrobocia jest na tym samym poziomie – 93 osoby. Szczegółowe informacje w poniższej tabeli.

Tabela nr 9 Poziom bezrobocie na przestrzeni lat 2016-2021

GMINA/ROK	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Domanice	93	85	78	53	61	49
Kotuń	249	197	174	138	152	164
Mokobody	134	102	93	67	66	71
Mordy	172	153	148	121	142	121
Siedlce	536	473	390	296	334	300
Skórzec	200	207	168	126	147	130
Suchożebry	141	115	88	83	93	93
Wiśniew	160	126	137	99	110	93
Wodynie	153	105	104	70	92	90
Zbuczyn	253	207	176	149	167	147

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

W skali województwa mazowieckiego gminy członkowskie LGD Ziemi Siedleckiej mają bezrobocie na poziomie niecałych 2 %. Stopa bezrobocia na obszarze powiatu siedleckiego na przestrzeni lat 2016-2020 miała tendencję spadkową. W 2016 roku wynosiła 7,4%, natomiast w 2020 roku 4,8%. Sytuacja uległa zmianie w 2021 roku, gdzie stopa bezrobocia wynosiła 5,1%. Zgodnie z danymi z Głównego Urzędu Statystycznego w powiecie siedleckim w 2021 roku przeważają osoby bezrobotne z wykształceniem zasadniczo zawodowym/ branżowym (28%), natomiast najmniej jest osób bezrobotnych z wykształceniem średnim, ogólnokształcącym (13%).

Zgodnie z danymi z Główny Urząd Statystyczny w województwie mazowieckim w roku 2021 wśród osób aktywnych zawodowo wg. poziomu wykształcenia przodują osoby z wykształceniem wyższym (1 252 osób), z wykształceniem policealnym oraz średnim zawodowym (610 osób) oraz wykształceniem zasadniczo zawodowym/branżowym (423 osób). Z przeanalizowanych danych wynika, że ważnym czynnikiem na rynku pracy jest wykształcenie, w tym możliwość podnoszenia kwalifikacji oraz rozwój umiejętności podstawowych, przekrojowych czy zawodowych. Skuteczne rozwijanie w/w aspektów ma kluczowe znaczenie dla dobrobytu gospodarczego i społecznego obszaru.

W przedziale czasowym 2016-2021 odnotowano wzrost osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. W roku 2016 roku odnotowano 4149 osób, które zarejestrowały działalność gospodarczą, natomiast w 2021 roku 5051 osób. W odniesieniu do województwa mazowieckiego, gdzie wskaźnik ten wynosił 602711 osób w roku 2021, gminy członkowskie stanowią niecały 1 %.

Tabela nr 10. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą

GMINA/ROK	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Domanice	114	115	130	140	154	155
Kotuń	370	372	382	409	421	438
Mokobody	228	223	238	256	270	275
Mordy	269	268	277	270	279	289
Siedlce	1537	1554	1640	1737	1823	1892
Skórzec	408	414	451	484	513	538
Suchożebry	248	245	247	247	257	277
Wiśniew	264	274	293	312	323	340
Wodynie	174	179	200	208	212	230
Zbuczyn	537	536	556	579	606	617

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Ważnym elementem charakteryzującym sytuację gospodarczą obszaru jest struktura prowadzonych działalności gospodarczych. W powiecie siedleckim na przestrzeni lat 2012-2021 przeważającą działalnością gospodarczą była działalność prowadzona w zakresie handlu hurtowego i detalicznego; naprawa pojazdów samochodowych, wyłączając motocykle, natomiast od 2016 drugim rodzajem przeważającej działalności gospodarczej jest działalność budownicza (do 2016 roku drugie miejsce zajmowała działalność związana z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem). Najmniej popularne działalności w powiecie siedleckim to działalności związane z obsługą rynku nieruchomości oraz działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją. Analizując czynniki ekonomiczne, obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej jest miejscem sprzyjającym prowadzeniu bądź rozwijaniu działalności gospodarczej. Możliwość pozyskania dotacji na otwarcie działalności gospodarczej bądź na rozwijanie już istniejących podmiotów jest dla mieszkańców obszarów wiejskich czynnikiem zmniejszającym ich migrację do większych miast w celach zarobkowych.

Spoleczeństwo

Mieszkańcy obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej zaopiniowali w przeprowadzonych konsultacjach społecznych, że sektor społeczny pod względem powstawania i działania organizacji pozarządowych z roku na rok rozwija się. Organizacje chętnie angażują się w rozwój lokalny. Na terenie LGD Ziemi siedleckiej działa 279 zarejestrowanych (w KRS³) organizacji, w tym 79 kół gospodyń wiejskich, 105 stowarzyszeń, 78 ochotniczych straży pożarnych oraz 17 fundacji. W ostatnich latach został odnotowany wzrost aktywności kół gospodyń wiejskich. W działalność KGW angażują się głównie kobiety, co powoduje zwiększenie przedsiębiorczości kobiet na obszarach wiejskich. Głównymi celami KGW jest kultywowanie tradycji, często łączonej z nowoczesnością, promowanie Polskiej wsi. Cele statutowe lokalnych stowarzyszeń to w dużej przewadze rozwijanie aktywności lokalnej społeczności czy dbanie o tradycję i kulturę.

Tabela nr 11. Wykaz Kół Gospodyń Wiejskich, Stowarzyszeń, Ochotniczych Straży Pożarnych, Fundacji na dzień 04.05.2023 roku

GMINA/NGO	KGW	STOWARZYSZENIA	OSP	FUNDACJA
Domanice	3	1	2	1
Kotuń	10	14	7	2
Mokobody	2	4	7	0
Mordy	6	7	11	0
Siedlce	20	36	5	8

³ Krajowy Rejestr Sądowy

Skórzec	7	9	6	0
Suchożebry	2	2	12	0
Wiśniew	4	13	10	3
Wodynie	4	4	13	2
Zbuczyn	21	15	5	1
RAZEM	79	105	78	17

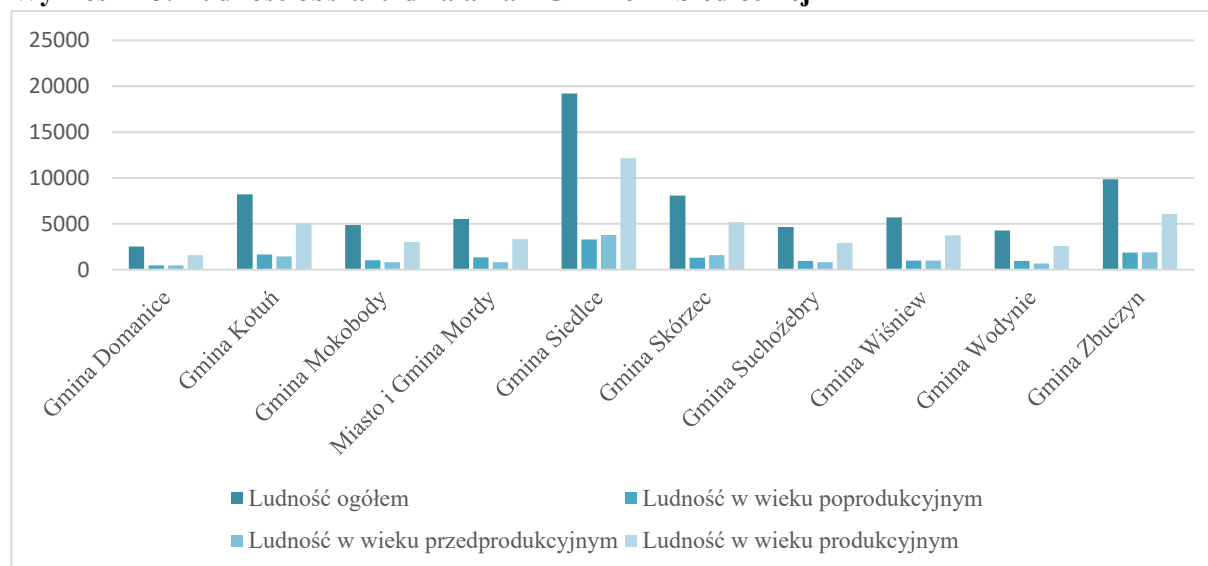
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyszukiwarki KRS.

Pomimo bogatego zaplecza społecznego i stosunkowo wielu inicjatyw społecznych, brakuje programów aktywizujących mieszkańców, zarówno osoby młode, jak i seniorów. Brakuje również działań ekologicznych, nawiązujących do natury. Organizacje borykają się również z problemami finansowymi i logistycznymi. Często przeszkodą w pozyskiwaniu funduszy jest wymagany wkład finansowy. Na obszarze działania występują cykliczne programy pomocy organizacjom pozarządowym, jednakże są one zbyt małe i nie wystarczające dla tak obfitego sektora. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej występują prężnie działające organizacje, ale występują również takie którym brakuje inspiracji i wiary w siebie. Organizacje pozarządowe to trzon sektora społecznego, dlatego jednym z priorytetów LSR powinno być ich wsparcie. Wsparcie polegające na aktywizacji mieszkańców, wsparcie przy nawiązywaniu partnerstw czy wsparcie przy działaniach ekologicznych, przy działaniach mających na celu upiększanie swoich lokalnych ojczyzn. Według badań GUS⁴ 31.12.2021 roku na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej działa 21 instytucji pełniących funkcję kultury (centra, domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice). W Gminie Domanice nie występuje żadna z w/w wspomnianych form instytucji kultury. Analizując średnią liczbę osób przypadającą na placówkę najmniej przypada w Gminie Siedlce (1 489,23), najwięcej w Gminie Zbuczyn (9 812,00). Jednym z największych wyzwań, które determinują rozwój polskiej wsi jest dokonująca się właśnie wielka transformacja kulturowa na jej terenie. Zmiany w strukturze gospodarczej (np. przeorientowanie na pozarolniczą działalność gospodarczą), społecznej (np. z powodu zmian demograficznych) czy kulturowej (np. ze względu na wzrost aspiracji cywilizacyjnych i wyrównywanie poziomu życia miasto-wieś) zachwiały podstawami tradycyjnej kultury wiejskiej. Oferowana obecnie kultura wiejska na obszarze powiatu siedleckiego ma formę m.in. warsztatów (36,9%), koncertów (14,5%), imprez turystycznych i sportowo-rekreacyjnych (11,3%), konkursów (8,5%) czy prelekcji (8,3%). W dużej mierze w/w formy kultury wiejskiej nie mają nic wspólnego z tradycją regionu, co skutkuje wymieraniem jej oraz coraz to większym zjawiskiem utraty tożsamości kulturowej. W przeprowadzonych konsultacjach społecznych, przeprowadzonej analizie obszaru wyłonił się również problem braku edukacji kulturalnej czy ograniczone możliwości rozwoju artystycznego i kreatywnego. Na obszarze LGD Ziemi Siedleckiej funkcjonuje jeden zespół pieśni i tańca (Zespół Pieśni i Tańca „Niwa”, Gmina Zbuczyn), jeden zespół tańca ludowego (Zespół Tańca ludowego „Alicja”, Gmina Skórzec) oraz zespół ludowy (Zespół Ludowy „Wiśniewiaczy”, Gmina Wiśniew). Występuje również znany Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Siedleckiej „Chodowiacy” im. Alicji Siwkiewicz. Zespół ma swoje korzenie w miejscowości Chodów (Gmina Siedlce) jednakże od 2015 roku funkcjonuje pod patronatem Miejskiego Ośrodka Kultury w Siedlcach. W gminach członkowskich LGD Ziemi Siedleckiej występują zespoły śpiewacze, które specjalizują się w tradycyjnych przyśpiewkach. Edukacja kulturalna, jeżeli już występuje na obszarze LSR opiera się wyłącznie na tańcu i śpiewie, a brakuje większego otwarcia się na sztukę czy rzemiosło. Warsztaty prowadzone w Gminnych Ośrodkach Kultury przeważnie dedykowane są dzieciom i są to warsztaty głównie plastyczne. Brakuje sekcji nawiązujących do dawnego rzemiosła. Takie zaszufladkowanie kultury wiejskiej doprowadza do braku rozwoju talentów artystycznych mieszkańców. Brak rozbudowanej oferty edukacji powoduje ograniczenie możliwości rozwoju artystycznego i kreatywnego. Ograniczenia te przejawiają się brakiem przestrzeni twórczych, brakiem dostępu do materiałów i narzędzi artystycznych i kreatywności wśród mieszkańców wsi. LSR LGD Ziemi Siedleckiej tworzy punkt wyjścia do pracy nad redefinicją kultury wiejskiej w XXI wieku,

⁴ Główny Urząd Statystyczny

oraz jej rozwojem uwzględniającym aspiracje kulturalne mieszkańców, oraz to, że kultura jest żywym, stale zmieniającym się obszarem funkcjonowania człowieka. Współczesne życie społeczne zmieniało się pod wpływem czynników zewnętrznych, jak pandemia COVID 19, wojna na Ukrainie czy kryzys inflacyjny. Panujące zawirowania spowodowały, że czynniki charakteryzujące życie społeczne stały się bardzo dynamiczne. Głównym problemem społecznym według mieszkańców obszaru LGD Ziemi Siedleckiej jest starzejące się społeczeństwo (55%). Jest to problem, z którym boryka się cała Unia Europejska. Prawie 19,4% ludności Unii Europejskiej to osoby w wieku 65 lat i więcej. Z prognoz demograficznych GUS wynika, że w Polsce w 2050 roku liczba osób w odpowiednim przedziale wiekowym będzie prezentowała się w następującym układzie: niecałe 11% w wieku przedprodukcyjnym, 57 % w wieku produkcyjnym oraz ponad 32 % w wieku poprodukcyjnym. Na podstawie danych GUS z 31.12.2020 roku obszar działania LGD Ziemi Siedleckiej liczy 72 860 mieszkańców, z czego 13 289 to osoby w wieku przedprodukcyjnym, 49 045 w wieku produkcyjnym i 13 870 w wieku poprodukcyjnym. Seniorzy stanowią 19,06 % całej populacji obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej.

Wykres nr 3. Ludność obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

W życiu w społeczności występują wszelkiego rodzaju dolegliwości, zakłócenia, niedogodności określane mianem problemów społecznych. Przyczyny powstawania problemów społecznych to dosyć szeroki katalog. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej główne czynniki to ubóstwo, bezrobocie, problemy zdrowotne czy problemy w sprawach opiekuńczo-wychowawczych.

Rodziny z obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej objęte wsparciem socjalnym borykają się głównie z problemami związanymi z uzależnieniem jej członków (na podstawie danych GUS). Rodzin utrzymujących wsparcie związane z alkoholizmem jest najwięcej na badanym obszarze. Tendencja na przestrzeni lat 2016-2020 jest malejąca, jednak w roku 2021 odnotowany został wzrost (w 2020 roku wsparcie dostało 183 rodzin, natomiast w 2021 219 rodzin). Tendencja wzrostowa została również odnotowana wśród rodzin, w których występuje uzależnienie od narkotyków (w 2020 roku wskaźnik wynosił 2, natomiast w 2021 wzrósł do 8). W powiecie siedleckim zauważalny jest spadek występowania przemocy w rodzinie. W 2016 roku liczba rodzin, w których występowała przemoc wynosiła 20, w 2017 roku 57 rodzin, w 2018 roku 39 rodzin, w 2019 roku 16 rodzin, w 2020 roku 19 rodzin, a w 2021 roku tylko 9 rodzin. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej nie występują Ośrodki Interwencji Kryzysowej (OIK). W mieście Siedlce w 2021 roku powstał OIK, jednakże jest on przeznaczony dla mieszkańców miasta.

Problem przemocy w rodzinie na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej ma tendencję spadkową, jednakże występują inne patologie społeczne, które stanowią podstawę do rozszerzenia istniejących form wsparcia w placówkach pomocy społecznej.

W powiecie siedleckim liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 roku życia wynosi 3,66 w 2022 roku, z czego aż 72,73% stanowią dzieci z niepełnosprawnościami. Na w/w obszarze występują tylko dwie placówki opiekuńczo-wychowawcze typu socjalizacyjnego: Dom na Zielonym Wzgórzu w Kisielanach-Żmichach oraz Dom nad Liwcem w Kisielanach-Żmichach. Sytuacja pieczy zastępczej na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej jest wystarczająca, placówki socjalne nie są w stanie zaspokoić występującego problemu, jakim jest brak świadczenia opieki stacjonarnej w lokalnym środowisku.

Ważnym jeszcze aspektem w dziedzinie pomocy społecznej jest zapewnienie mieszkańcom wszelkich form aktywizacji osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, co przyczyni się do odzyskania lub zwiększenia możliwości ich funkcjonowania w społeczeństwie. Zadania pomocy społecznej pełnią Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej oraz Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Siedlcach. Z danych z poniższej tabeli wynika, że na przestrzeni lat 2016-2021 liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej ma tendencję spadkową. Jednakże badając udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej można zauważyć, że wskaźnik ten przewyższa znacznie dane dla całego województwa mazowieckiego, co wskazuje na niekorzystną sytuację społeczno-ekonomiczną obszaru LGD Ziemi Siedleckiej.

Tabela nr 12. Liczba osób korzystająca ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej (w przeliczeniu na 10tys. ludności) w odniesieniu do liczby mieszkańców obszaru LGD Ziemi Siedleckiej.

Nazwa badanego czynnika	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba osób korzystająca ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej (w przeliczeniu na 10tys. ludności)	9 941	8711	7370	6786	5734	4634
Ogólna liczba mieszkańców (w tysiącach)	73	72,94	73	73,05	72,87	72,82
Udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności LGD Ziemi Siedleckiej	13,61%	11,94%	10,09%	9,29%	7,87%	6,36%
Udział beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców województwa mazowieckiego	1,85 %	1,62%	1,37%	1,23%	1,04%	0,84%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

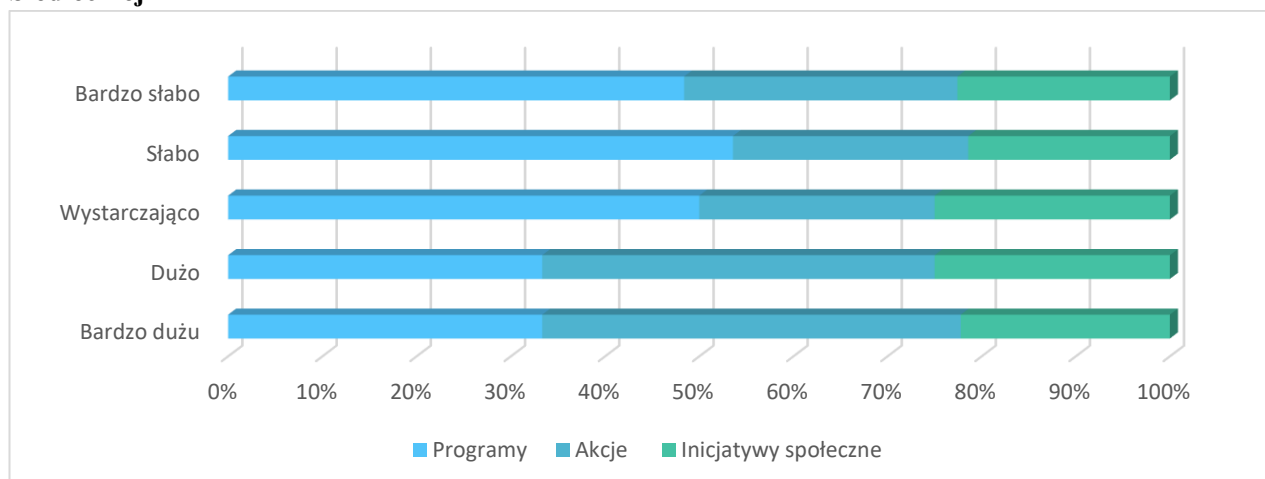
Użytki rolne powiatu siedleckiego stanowią ok. 77,5 % powierzchni powiatu, z czego grunty orne stanowią 70,8% użytków rolnych. Na terenie powiatu funkcjonuje około 15 tys. gospodarstw rolnych. Ich średnia wielkość wynosi 9 ha, jednakże powierzchnia aż 40 % wszystkich gospodarstw nie przekracza 5 ha. Gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha stanowią około 30%, 10-20 ha – 20% zaś powyżej 20 ha - 5%. Warunki przyrodnicze, jakość gleb oraz wieloletnie tradycje rodzinne wykształciły pewien model produkcji rolnej charakterystycznej dla regionu. W produkcji roślinnej dominuje uprawa zbóż i ziemniaków, natomiast w produkcji zwierzęcej hodowlanej trzoda chlewna i bydło mleczne. Indywidualnych gospodarstw rolnych według danych GUS z 2020 roku w powiecie siedleckim jest 10812, z czego 7 232 to małe gospodarstwa rolne. LGD Ziemi Siedleckiej poprzez realizację celu II Rozwój lokalnej przedsiębiorczości poprzez zwiększenie dostępności usług i produktów na obszarze LSR i przedsięwzięcia 2.3 Podejmowanie pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych oraz przedsięwzięcia 2.4 Rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych zamierza wspierać rozwijanie pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych. Wsparcie będzie dotyczyło zagród edukacyjnych oraz gospodarstw agroturystycznych.

W 2020 roku w rolnictwie zatrudnionych było 21 535 mieszkańców obszaru LGD Ziemi Siedleckiej, co stanowi 29,56% mieszkańców obszaru.

Turystyka

Umiejscowienie obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej nie czyni go turystycznie atrakcyjnym. Nie występują tu ani większe rzeki, góry czy jeziora czyniące to miejsce odwiedzanym przez turystów spoza obszarów. Sytuacja spowodowana pandemią COVID-19, wojną na Ukrainie i w konsekwencji w/w czynników kryzys inflacyjny spowodowały, że turystykę zaczęto pojmować w całkiem nowym świetle. Pojawiły się nowe trendy, jak turystyka sensoryczna, turystyka naturalna. Człowiek szuka kontaktu z naturą, gdzie będzie mógł w ciszy i w spokoju odpocząć. Pojawiła się nawet tendencja łączenia odpoczynku z pracą. Coraz częściej łączona jest praca zdalna z pobytem na wsi, w otoczeniu lasów, łąk itp. Podczas przeprowadzonych konsultacji społecznych również mieszkańcy obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej zauważyli, że ten właśnie teren ma potencjał naturalny, przyrodniczy. Potencjał, który nie jest należycie wykorzystywany. Mieszkańcy LGD Ziemi Siedleckiej stoją przed coraz większymi wyzwaniami związanymi z ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem. Wzrasta potrzeba zarówno na poziomie globalnym, jak i lokalnym, aby podejmować działania mające na celu promowanie ekologicznego stylu życia, ochrony klimatu i bioróżnorodności, zielonych innowacji i aktywizacji społecznej skierowanej na ochronę przyrody.

Wykres nr 4 Programy, akcje i inicjatywy społeczne inspirowane naturą na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej

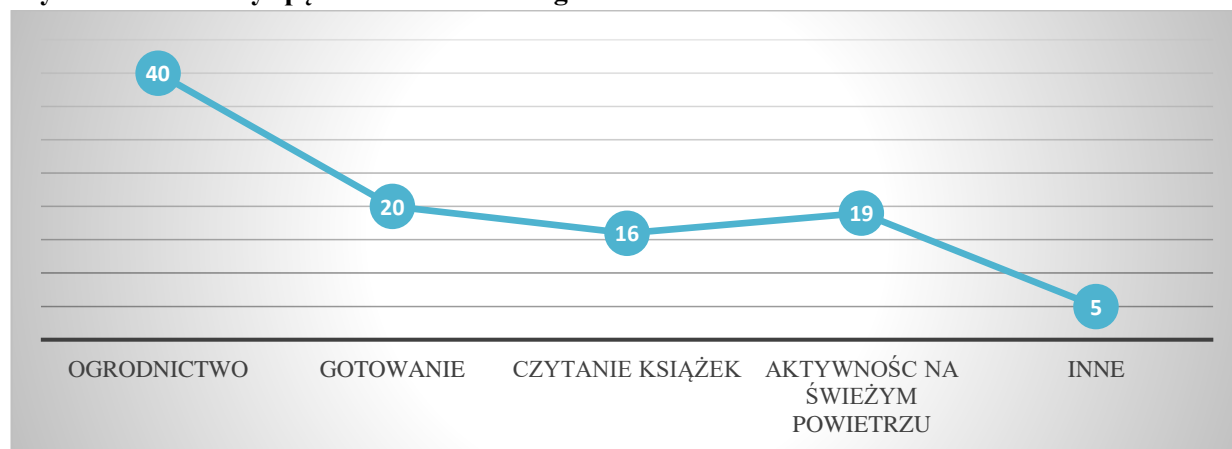

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wypełnionych ankiet i wywiadów z mieszkańcami.

Zawirowania w świecie turystyki stworzyły platformę do nowego rozwoju turystyki, nie tylko dla turystów z zewnątrz, ale przede wszystkim dla lokalnych mieszkańców, którzy znają te miejsca, jednak brakuje im możliwości, środków na wykorzystanie tego potencjału. W trakcie konsultacji społecznych pojawiły się również pojęcia mikroturystyki, turystyki prostej, turystyki bliskiej. Jest to kierunek, który swoje odzwierciedlenie powinien mieć w LSR. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej główne obszary w dziedzinie walorów przyrodniczych są tereny zielone, w tym lasy, parki, sady oraz rzeka Liwiec. Lasy w gminach członkowskich stanowią 78,5 procent całego zalesienia powiatu siedleckiego. W odniesieniu do województwa mazowieckiego stanowi to 4,67 procenta. Praktycznie w każdej gminie członkowskiej, oprócz Gminy Domanice występują pomniki przyrody, najwięcej odnotowano w Gminie Wodynie. W roku 2021 wszystkie pomniki przyrody zostały rewitalizowane w Gminie Wodynie, co stanowi 100% rewitalizowanych pomników przyrody w powiecie siedleckim. Z danych GUS z 31.10.2021 roku w powiecie siedleckim znajduje się 101 pomników przyrody z czego 69 na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej. Rzeka Liwiec przepływa przez dwa powiaty: węgrowski i siedlecki. Jej długość to ok.126 km. Rzeka Liwiec obok rzeki Świder jest synonimem warszawskiego wypoczynku. Jedną z jej głównych atrakcji są spływy kajakowe, podczas

których można podziwiać ciekawą krajobrazowo dolinę rzeczną. Teren wokół Rzeki Liwiec został nazwany Doliną Liwca i objęty ochroną w ramach sieci Natura 2000: obszar specjalnej ochrony ptaków (Dyrektywa Ptasia). Obszar doliny pokryty jest głównie przez łąki i pastwiska, występują tu jednak łągi olchowe, olchowo-jesionowe oraz niewielkie ilości lasów iglastych. Częściowo jest ona unormowana, chociaż zdarzają się odcinki o charakterze naturalnym, a nawet zabagnienia. Dolina Liwca jest również ostoją ptaków wodno-błotnych. Występuje tutaj 20 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej oraz 5 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi, są to m.in.: cyraneczki, cyranka, rybitwa białowąsa, perkoz rdzawoszyi. LGD Ziemi Siedleckiej we współpracy z innymi LGD zrealizowała projekt współpracy inspirowany Rzeką Liwiec. Projekt cieszył się dużym zainteresowaniem, co również świadczy o potencjale tej rzeki. Jedną z najpopularniejszych form spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru LGD ZS jest ogrodnictwo. Ludzie coraz bardziej doceniają możliwość samodzielnego uprawiania własnych owoców i warzyw, zarówno ze względów ekonomicznych, jak i zdrowotnych. Wzrost zainteresowania tym tematem jest powszechnie zauważany i powiązany z kilkoma kluczowymi trendami. Ekologiczne uprawy są wolne od pestycydów i sztucznych nawozów, co czyni je atrakcyjną opcją dla tych, którzy chcą konsumować żywność o lepszej jakości i zdrowotnej wartości. Ponadto, sama praktyka ogrodnictwa jest często postrzegana jako terapeutyczna, przynosząca korzyści dla zdrowia psychicznego. Trend ten jest również napędzany przez rosnące zainteresowanie samowystarczalnością. Uprawa własnych warzyw i owoców daje poczucie bezpieczeństwa żywnościowego i niezależności od globalnych łańcuchów dostaw. W dobie narastających obaw o zmiany klimatu i degradację środowiska, ekologiczne ogrodnictwo jest postrzegane jako część rozwiązania. Umożliwia redukcję emisji gazów cieplarnianych poprzez zmniejszenie potrzeby transportu żywności, a także promuje bioróżnorodność i zdrowie gleby.

Wykres nr 5. Formy spędzania czasu wolnego mieszkańców obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wypełnionych ankiet i wywiadów z mieszkańcami.

Obszar LGD Ziemi Siedleckiej charakteryzuje różnorodność form ochrony przyrody oraz występowanie wielu rzadkich i zagrożonych gatunków. Niestety, wiele z najcenniejszych walorów przyrodniczych jest chronionych w sposób bierny, co często jest niewystarczające. Ponadto, znajdujące się na obszarze LGD zespoły pałacowo-parkowe, dworki, pomniki oraz inne zabytkowe obiekty wymagają rewitalizacji i ochrony także pod względem ich przyrodniczego otoczenia. Stąd istotne są także działania zmierzające do rewitalizacji parków, skwerów i innych publicznych terenów zielonych. Takie działania mają bezpośredni wpływ na poprawę jakości życia i zdrowia mieszkańców. Tereny zielone są niezbędne dla zdrowia psychicznego i fizycznego ludzi, dostarczają przestrzeń do odpoczynku, rekreacji, spotkań społecznych, a także pomagają obniżyć poziom stresu.

Dziedzictwo kulturowe

Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią istotny element tożsamości lokalnej świadczą o ciągłości działalności i dorobku społeczeństwa. Gminy członkowskie LGD Ziemi Siedleckiej mogą poszczycić się zabytkami z zakresu architektury sakralnej, cmentarzy, krajobrazu kulturowego, budynków czy architektury przemysłowej. Na obszarze

działania łącznie zarejestrowanych jest 184 zabytki. Najwięcej w Gminie Kotuń (32 zabytki), najmniej w Gminie Wiśniew (6 zabytków). Przeważają cmentarze. Na całym obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej znajduje się 61 zabytkowych cmentarzy. Kolejne co do wielkości grupy zabytków to: zabytki krajobrazu kultury (39 sztuk), architektura sakralna (25 sztuk), budynki (37 sztuk), inne (19 sztuk) oraz architektura przemysłowa (3 sztuki). Do najbardziej cennych należą: pałac w Mordach z pierwszej połowy XVIII wieku, zespół pałacowo-parkowy w Stoku Lackim, wzniesiony w 1875 roku, dworek z połowy XIX wieku w Chlewiskach, mieszczący obecnie Dom Pracy Twórczej „Reymontówka”, zespół dworsko-parkowy w Woli Suchożebrskiej, zespół dworsko-parkowy w Mościbrodach, kościół w Żeliszewie Podkościelnym z drugiej połowy XVIII wieku, pałac i dwór drewniany w Seroczynie, zespół dworsko-parkowy w Krzesku Majątku, zespół dworski w Gręzowie. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej, w miejscowości Krzesk-Królowa Niwa (Gmina Zbuczyn), znajduje się Wiatrak typu Koźlak. Stanowi jeden z ostatnich na Mazowszu przykładów tradycyjnego młynarstwa wietrznego reprezentowanego przez obiekt posadowiony na krzyżaku – koźle stanowiącym zasadniczą część konstrukcji nośnej budynku. Rok powstania wiatraku datuje się na 1918 rok. W trakcie konsultacji społecznych pojawił się problem z trudnym dostępem do informacji o zabytkach. Lokalni mieszkańcy posiadają tę wiedzę, dodatkowo często towarzyszące temu legendy, opowieści. Zrodziła się w trakcie przeprowadzonych spotkań, wywiadów idea stworzenia koła lokalnych przewodników. Osób, które nawiążą ze sobą współpracę i poprzez opowiadanie historii swoich małych ojczyzn przyczynią się do promocji obszaru LGD Ziemi Siedleckiej wśród turystów z zewnątrz, ale również dla mieszkańców swoich sąsiednich miejscowości.

GRUPY DOCELOWE ISTOTNE Z PUNKTU REALIZACJI LSR

Na podstawie przeprowadzonych partycypacyjnie konsultacji do LSR, na podstawie diagnozy obszaru zidentyfikowano kluczowe grupy docelowe szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR, w tym grupy w niekorzystnej sytuacji.

Jednostki sektora finansów publicznych – sektor publiczny obejmuje wszystkie jednostki organizacyjne, niezależnie od ich struktury organizacyjnej, które są finansowane ze środków publicznych. Grupa docelowa będzie odbiorcą działań związanych z poprawą dostępu do małej infrastruktury publicznej oraz ochrony dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi. Konsultacje społeczne zarówno wśród mieszkańców jak i przedstawicieli JSFP pokazały, że na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej występują braki zarówno w małej infrastrukturze społecznej, jak i działaniach na rzecz ochrony zabytków kulturowych czy przyrodniczych. Konsekwencją ciągle rosnącej ilości zadań własnych lub zleconych samorządom jest fakt, że nie posiadają one wystarczających środków finansowych na całkowite pokrycie zapotrzebowania społeczności lokalnej na w/w działania.

Mieszkańcy – mieszkańcy będą odbiorcami praktycznie wszystkich interwencji przewidzianych w LSR. Mieszkańcy będą podstawowymi odbiorcami działań z zakresu rozwoju przedsiębiorczości, co pozytywnie wpłynie na sytuację ekonomiczną, w tym rynek pracy na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej.

Przedstawiciele trzeciego sektora – organizacje pozarządowe, OSP, grupy nieformalne, w tym Koła Gospodyń Wiejskich, zespoły folklorystyczne, grupy artystyczne, kluby sportowe. Przedstawiciele trzeciego sektora będą odbiorcami działań z zakresu włączenia społecznie seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji, ochrony dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi, poprawy dostępu do usług dla lokalnej społeczności, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych. Realizacja zaplanowanych interwencji przyczyni się do wzrostu aktywności obywatelskiej, która jest nośnikiem tradycji i kultury.

Seniorzy – osoby, które ukończyły 60 rok życia. Na podstawie danych GUS z 31.12.2021 roku seniorzy stanowią 19,06% mieszkańców obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej. Liczba seniorów stale rośnie. Starzenie się człowieka jest długotrwałym i wielowymiarowym procesem zależnym przede wszystkim od czynników społecznych, ekonomicznych i biologicznych oraz historycznych. Zmiany związane ze starzeniem się społeczeństwa i zachodzące przy tym zmiany w człowieku rodzą jeden problem – problem obniżania aktywności w życiu publicznym. Dokonano analizy oferty dostępnej dla seniorów. Wynika z niej, że na obszarze LGD Ziemi Siedleckiej

działają pojedyncze kluby seniora, zespoły wokalne, odbywają się spotkania parafialne oraz funkcjonują dwa Uniwersytety III Wieku. W świetlicach organizowane są imprezy okazjonalne typu dzień babci i dziadka, dzień dziecka i te związane ze Świątami. Dlatego też skierowano części środków LSR na zwiększenie włączenia seniorów w sferze społecznej oraz w dziedzinie rozwoju osobistego przez podnoszenie swoich kompetencji np. cyfrowych w ramach Planu Komunikacji, a także przedsięwzięcia 1.2, 3.1, 3.2, 3.3.

Osoby młode – osoby do 25 roku życia. Grupa docelowa charakteryzuje się wysoką migracją z obszarów wiejskich do większych aglomeracji miejskich. Ludzie młodzi, wchodzący w dorosłe życie, często po zakończeniu szkoły mają problem ze znalezieniem pracy w swoich miejscowościach i decydują się opuścić miejsce zamieszkania. Przeprowadzono analizę dostępnej oferty dla tej grupy docelowej, z której wynika, że w miejscowościach, gdzie działają Gminne Ośrodki Kultury, oferta skierowana głównie jest do dzieci i młodzieży do około 14. roku życia. Zajęcia oferowane są odpłatnie i obejmują głównie działalność plastyczną. Wyniki wskazują, że brakuje programów i działań przeznaczonych dla osób w wieku od 15 do 25 lat. Premiowanie ludzi młodych do 25 roku życia w związku z rozwojem przedsiębiorczości może skutkować zmniejszeniem migracji tej grupy docelowej z obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej. Podczas konsultacji społecznych zrodziła się potrzeba pobudzenia ludzi młodych do większego zaangażowania w życie społeczne, kulturę. Potrzebę wykształtowania od młodzieńczych lat postaw proobywatelskich i prospołecznych Wychodząc temu na przeciw skierowano części środków LSR na działania edukacyjne i aktywizacyjne dla osób młodych w ramach Planu Komunikacji, a także przedsięwzięcia 1.2, 3.1, 3.2.

Osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu – grupa docelowa ukierunkowana głównie na bycie odbiorcami działań w zakresie zwiększenia dostępu do usług społecznych świadczonych w społeczności lokalnej. Jako osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu rozumie się: osoby starsze, osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunów, osoby będące pod opieką pracowników pomocy społecznej.

Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym - grupa docelowa obejmująca osoby potrzebujące wsparcia, m.in. osoby przebywające w placówkach całodobowych, rodziny przeżywające trudności opiekuńczo-wychowawcze. Grupa docelowa będzie głównym odbiorcą wsparcia skoncentrowanego na działania zwiększające dostęp do usług aktywizujących ludzi młodych, które wynikają z konsultacji społecznych.

Partycypacyjny charakter tworzenia procesu LSR, w ramach którego zostały wyłonione grupy docelowe umożliwiły określenie **osób w niekorzystnej sytuacji**. Na obszarze działania LGD Ziemi Siedleckiej są to następujące grupy:

- **Rolnicy małych gospodarstw rolnych** - grupa docelowa odnosi się do rolników małych gospodarstw rolnych, których dochód nie przekracza 10 tys. euro. Interwencja wsparcia dla tej grupy docelowej opierać się będzie na rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych. Zapewnienie działań w tej dziedzinie umożliwi rolnikom niskotowarowym zwiększyć dochody, co jednocześnie przyczyni się do rozwoju przedsiębiorczości obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej.

- **Bezrobotni zarejestrowani w PUP**- grupa docelowa odnosi się do ogółu bezrobotnych. Osoby w tej kategorii często zgłaszają się do Powiatowego Urzędu Pracy w celu powrotu do na rynek pracy. Z przeprowadzonych konsultacji społecznych okazało się, że jest to istotna grupa z punktu realizacji LSR.

- **Osoby niepełnosprawne z opiekunami** – Grupa docelowa składająca się z osób niepełnosprawnych z orzeczeniem o niepełnosprawności oraz ich opiekunów. Osoby niepełnosprawne są to osoby często wykluczone społecznie, wykluczone z rynku pracy. Do tej grupy docelowej skierowano działania mające na względzie ich aktywizację społeczną (np. włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji, dostosowywanie infrastruktury publicznej do potrzeb w/w grupy) oraz aktywizację zawodową (np. możliwość otworzenia własnej działalności gospodarczej bądź zdobycie zatrudnienia na obszarach wiejskich). LGD Ziemi Siedleckiej zamierza pozyskiwać dodatkowe środki finansowe dedykowane w/w grupom docelowym czy osobom w niekorzystnej sytuacji, poprzez udział w konkursach ogłaszanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego czy Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej.

Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia

Opracowany na podstawie konsultacji społecznych kierunek rozwoju obszaru LGD Ziemi Siedleckiej jest adekwatny do programowanego rozwoju regionu. Cele określone w LSR wpisują się w założenia i cele wyższych dokumentów planistycznych. LSR jest swoistym uzupełnieniem wspomnianych dokumentów. LSR jest zintegrowana z w/w dokumentami również w zakresie sektorowym – zakłada współpracę między trzema grupami interesów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Głównymi czynnikami odpowiedzialnymi za poprawną realizację LSR jest wykorzystywanie dostępnych zasobów historycznych, geograficznych, kulturowych, społecznych, infrastrukturalnych, gospodarczych. Analizując potencjał obszaru LGD Ziemi Siedleckiej oraz wnioski wysunięte podczas konsultacji społecznych sprawiły, że LSR LGD Ziemi Siedleckiej będzie rozwijać się w zakresie rozwoju przedsiębiorczości, poprawy dostępu do małej infrastruktury społecznej, włączenia społecznego seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji, poprawy dostępu do usług dla lokalnej społeczności, ochrony dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego polskiej wsi. Przedsięwzięcia zaplanowane w LSR nie będą realizowane w jednym miejscu, ani nie będą dedykowane tylko jednej grupie docelowej. Realizacja LSR ma za zadanie aktywizację wszystkich zaangażowanych sektorów. Zachowanie sektorowości w zaplanowanych przedsięwzięciach przyczyni się do równomiernego rozwoju obszaru we wszystkich aspektach (społecznym, gospodarczym, publicznym). Operacje realizowane w ramach LSR realizowane będą przede wszystkim w ramach konkursów. LGD Ziemi Siedleckiej zakłada także realizację operacji poprzez operacje grantowe lub w przypadku braku możliwości wyłonienia operatora realizację operacji własnych. Głównym źródłem finansowania LSR będzie EFRROW, a działania zaplanowane w ramach jej realizacji nakierunkowane będą na rozwój lokalny, a co za tym idzie poprawę jakości życia mieszkańców w aspekcie społecznym, publicznym i gospodarczym. LSR nastawiona będzie również na kontakt mieszkańców z naturą i wykorzystanie potencjału przyrodniczego we wszystkich aspektach życia. Cele i przedsięwzięcia zaplanowane w LSR są kompatybilne ze strategią rozwoju powiatu siedleckiego⁵ oraz strategiami gmin członkowskich⁶. Analiza w/w dokumentów pozwoliła stworzyć ogólny zarys rozwoju obszaru działania LGD Ziemi Siedleckiej. Powiat siedlecki oraz gminy członkowskie chcą rozwijać swój obszar na płaszczyźnie gospodarczej i społecznej, z naciskiem na zasoby naturalne oraz dziedzictwo kulturalne. Gmina Suchożebry i Gmina Zbuczyn nie posiadają aktualnej strategii rozwoju. Gminy te są w trakcie przygotowywania w/w dokumentu. Z rozmów prowadzonych w trakcie partycypacyjnego procesu tworzenia LSR wynika, że przygotowywane strategie również będą spójne z celami i przedsięwzięciami LGD Ziemi Siedleckiej.

Dokumenty planistyczne na poziomie krajowym

Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 – przyjęta Uchwałą nr 123 Rady Ministrów w dniu 15 października 2019 roku. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 jest dokumentem, którego głównym zadaniem jest określenie kluczowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie do 2030 roku. Cel główny to rozwój gospodarczy wsi umożliwiający trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego. Cele LSR LGD Ziemi Siedleckiej wpisują się w założenia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030, ponieważ również dotyczą rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. Dokument ten zwraca uwagę na wyposażenie w infrastrukturę rozwijanych obszarów, która jest ważnym czynnikiem odpowiedzialnym za jakość życia mieszkańców oraz jakości i ilości procesów gospodarczych. Inwestycje na infrastrukturę techniczną, społeczną mają również wpływ na podniesienie atrakcyjności danego obszaru. Ważną rolę w tym wszystkim odgrywają obiekty dziedzictwa kulturowego, które z jednej strony budują tożsamość lokalnej społeczności, a z drugiej stanowią element podnoszący atrakcyjność tych

⁵ Strategia Rozwoju Powiatu Siedleckiego na lata 2015-2020 z perspektywą do 2025 r.

⁶ Projekt Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Kotuń na lata 2021-2027; Strategia Rozwoju Gminy Mokobody do 2024 roku, Strategia Rozwoju Gminy Siedlce na lata 2016-2026; Strategia Rozwoju Gminy Wiśniew do roku 2025; Strategia Rozwoju Gminy Wodynie do roku 2025; Strategia Rozwoju Gminy Skórzec do roku 2024; Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Mordy na lata 2021-2028.

miejsc. LSR oraz Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 opierają rozwój obszarów wiejskich na łączeniu społeczność w ten proces.

Ustawa o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych – ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku. Według art. 2 ww. ustawy usługi społeczne oznaczają działania z zakresu: 1) polityki prorodzinnej, 2) wspierania rodziny, 3) systemu pieczy zastępczej, 4) pomocy społecznej, 5) promocji i ochrony zdrowia, 6) wspierania osób niepełnosprawnych, 7) edukacji publicznej, 8) przeciwdziałania bezrobociu, 9) kultury, 10) kultury fizycznej i turystyki, 11) pobudzania aktywności obywatelskiej, 12) mieszkalnictwa, 13) ochrony środowiska, 14) reintegracji zawodowej i społecznej. W/w zakres ustawy wpisuje się w cele LSR, której działania dedykowane są lokalnym mieszkańcom i dążą do zaspokojenia potrzeb we wszystkich aspektach ludzkiego życia.

Dokumenty planistyczne regionalne

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze – została przyjęta przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą nr 72/22 w dniu 24 maja 2022 roku. Strategia jest podstawowym dokumentem strategicznym regionu, określającym długofalową wizję rozwoju województwa, jest również średniookresowym kierunkiem działań. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze ma charakter zintegrowany. Głównym celem w/w strategii jest „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwały i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Szczegóły powiązania celów LSR LGD Ziemi Siedleckiej na lata 2023-2027 do obszarów objętych wsparciem w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+, Innowacyjne Mazowsze przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek nr 2 Powiązania celów LSR LGD Ziemi Siedleckiej na lata 2023-2027

z obszarami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+, Innowacyjne Mazowsze

Komplementarność i synergia przedsięwzięć w LSR

W celu wykorzystania istniejącego potencjału i zaspokojenia zidentyfikowanych potrzeb, takich jak poprawa jakości życia na obszarze LGD, zwiększenie dostępu mieszkańców do usług oraz zmniejszenie wykluczenia społecznego ludzi młodych, osób starszych i grup osób w niekorzystnej sytuacji, wszystkie przedsięwzięcia zaplanowane w LSR będą ze sobą współdziałać. Ponadto, wiele przedsięwzięć ma również rolę uzupełniającą, tj. np. obszar

niekomercyjnej i ogólnodostępnej infrastruktury publicznej uzupełnia komercyjna oferta turystyczna. Przedsięwzięcie 1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej jest komplementarne z przedsięwzięciem 1.2 Aktywizacja i integracja społeczności lokalnych, w szczególności seniorów, ludzi młodych i osób w niekorzystnej sytuacji oraz 3.1 Wspieranie aktywizacji społecznej inspirowaną naturą z uwagi na fakt, iż niekomercyjna infrastruktura publiczna obejmująca także obiekty rekreacyjne, sportowe i turystyczne z racji swojego przeznaczenia jest idealną bazą do podejmowania działań animacyjnych i integracyjnych. Tym samym wzajemnie przyczyniają się do osiągnięcia celu LSR. Przedsięwzięcie 1.3. Rozwój inicjatyw partnerskich jest komplementarne z przedsięwzięciem 2.1 Tworzenie nowych podmiotów gospodarczych na obszarze LSR oraz przedsięwzięciem 2.2 Rozwój istniejących podmiotów gospodarczych na obszarze LSR oraz z przedsięwzięciem 3.2. Zielona innowacja oraz przedsięwzięciem 3.3. Promocja obszaru LSR, ponieważ innowacyjny sposób realizacji projektów partnerskich wymusza niejako współpracę podmiotów w ramach różnych sektorów, tworząc nowe powiązania, sieci współpracy i może również przyczynić się do realizacji przedsięwzięcia 1.1 Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej, o ile taki zakres współpracy zostanie przyjęty w ramach projektu. Realizowane przedsięwzięcia będą się charakteryzować nie tylko komplementarnością, ale również synergia. W ramach jednego przedsięwzięcia możliwa będzie realizacja kilku zakresów:

- P.1.1. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury publicznej – Zakresy PS dla WPR na lata 2023-2027 – 4, 6, 8b;
- P.3.1 Wspieranie aktywizacji społecznej inspirowaną naturą – Zakres PS dla WPR na lata 2023-2027 – 4, 7, 8a,
- P.2.2. Zielona innowacja – Zakres PS dla WPR na lata 2023-2027 – 4, 7, 8a

Jak widać powyżej poszczególne cele. LSR oraz konkretne przedsięwzięcia zaplanowane w ramach jej realizacji są spójne, wzajemnie powiązane i komplementarne. Tworzą logiczne związki, wzajemnie na siebie wpływają i tworzą efekt synergii.

Wartość dodana podejścia LEADER w realizacji LSR

Planowane do osiągnięcia korzyści jakie daje podejście LEADER

LEADER jest to podejście opracowane w odpowiedzi na niezdolność tradycyjnej, odgórznej polityki do rozwiązania problemów, z którymi boryka się wiele obszarów wiejskich w Europie. LEADER to akronim oznaczający "powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki obszarów wiejskich". Początki tego podejścia miały formę Lokalnych Grup Działania (LGD), które łączyły podmioty publiczne, prywatne i społeczne w celu budowania partnerstw zależnych od społeczności lokalnych i umożliwienia im przyczynienia się do przyszłego rozwoju obszarów wiejskich, nie jako beneficjentów, ale jako nosicieli rozwoju. Od początku funkcjonowania, LGD działa na rzecz angażowania społeczności lokalnych na każdym etapie wdrażania LSR, umożliwiając im faktyczne określenie, z ich indywidualnej perspektywy, największych problemów możliwych do rozwiązania z wykorzystaniem interwencji LEADER. To społeczność lokalna, obejmująca sektor publiczny, gospodarczy i społeczny oraz określone grupy wiekowe, najlepiej zna charakterystykę, potrzeby i zasoby danego obszaru. Co więcej, z uwagi iż wsparcie jest przydzielane konkretnym obszarom, to mieszkańcy, podejmując konkretne działania i realizując konkretne projekty, mają realny wpływ na rozwój swojej okolicy - tworząc miejsca pracy, poszerzając zakres dostępnych usług i rozwijając miejsca z dostępną infrastrukturą. Organizują też i uczestniczą w warsztatach, konferencjach i szkoleniach, które nie tylko podnoszą ich świadomość o okolicy i budują ich możliwości, ale też wyposażają w narzędzia potrzebne do prowadzenia szerszych działań, np. skupiają ich wokół organizacji pozarządowych. Znaczące jest również to, że mieszkańcy mogą sami wybierać projekty, które mają być zrealizowane i które w największym stopniu przyczynią się do osiągnięcia celów, które to przecież mieszkańcy sformułowali aktywnie angażując się w przygotowanie LSR. Istotną kwestią jest także brak dominacji grupy interesów sektora publicznego. W oparciu o podejście współzarządzania, wpływ przedstawicieli każdego sektora na decyzje regionalne musi być zrównoważony. Równowaga ta gwarantuje wpływ sektorów niepublicznych na podejmowanie decyzji. Ponadto korzyścią jest możliwość realizacji projektów wykraczających poza obszar jednostek administracyjnych gmin. Współpraca zarówno w ramach obszaru Stowarzyszenia Dolina Pilicy (międzygminna) jak i z innymi regionami jest doskonałym źródłem innowacji i transferu wiedzy dla lokalnej społeczności. Dzięki